

НЕПЕРІОДИЧНО * № 2 * ЖОВТЕНЬ 1920

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

ЗМІСТ:

Мих. Грушевський. — Між Москвою і Варшавою,
ст. 1.

Мик. Шраг. — Слова й діла соціалістів в національний
справі, ст. 18.

Мик. Чечель. — Чому припинив свою існування ре-
волюційно-радянський бльок? Ст. 50.

Факти та документи. — До розвязання революц-
рад. бльоку (переписка між закордонними групами
У. П. С.-Р. і У. К. П.). Україна і Польща в їх
економічних взаємовідносинах (стаття О. М.), ст. 56.

Пакяти загинувших. — К. Корж, ст. 63.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

I. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріяту Закордонної Делегації У. П. С.-Р.

Секретаріят Зак. Дел. У. П. С.-Р. доводить си м до загального відома:

1. Що б. член Зак. Делегації Г. Толмачів з початком місяця серпня б. р. вийшов з У. П. С.-Р., а, значить, і з Зак. Дел. ІІ.

2. Що про ті пляни, з якими Г. Шіддубний іхав з Київа за кордон, як також про те, що хтось в Київі організовував поїздку з тими плянами, про які Г. Шіддубний повідомляє в „третій точці“ своєго листа до редакції тижневика „Воля“ у Відні (ч. 13., том III, вересень 1920), як також про переведення ним в життя тих плянів, ні Центр. Ком. У. П. С.-Р., ні жадній іншій партійній організації У. П. С.-Р., а ні Зак. Делегації ІІ не було відомо нічого аж до публікації „Волею“ вищезгаданого листа.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мих. Грушевський.

Між Москвою й Варшавою.¹⁾

I.

Як би не скінчився нинішній польський наступ на Україну — хочби він навіть і зовсім на кіцо зійшов (що дуже можливо!), — проте все-таки умова з Поляками Петлюри та його прибічників вістанеться фактом далекосяглим і дуже шкідливим, просто таки злочинним.

Не тільки вже то, що Поляки, незалежно від свого наступу для окупації правобічної України, не залишать використати сю угоду — хоч як мало правосильні були ті руки, що її підписували та робили Польщі дарунок в наших споконвічних землях, зрошеніх потом і кровю поколінь вірних синів українського народу!

Розуміється, ні Петлюра, ні Ап. Лівицький, ні інші іх товариші не мали ніякого права робити Полякам які-небудь уступки в землях українського народу — ні в Галичині, ні в Холмщині, ні на Волині. Проте будьмо певні, що польські політичні махери не занедбають використати ці умови, щоб скріпити свої претенсії на окуповані землі, виторгувати щось від Антанти, а навіть і від большевиків.

Бачили ми вже, як торік використовували вони заяви ріжних Петлюрових висланців, щоб викрутити від Антанти мандат на окупацію Галичини. Від самого початку сей новий Тетеря для скріплення свого становища і своїх плянів шукав опertia у ворогів нашого трудового народу. Вже в лютому минулого року носився він з планом купити їх поміч уступками в галицькій справі. Та поки Галичане мали силу, вони рішучо противились сим плянам, — аж як зломилася галицька сила в боротьбі з польським натиском і перестала бути погрозою для них, почали висланці Директорії — ріжні Курдиновські, Пилипчуки, Лівицькі — робити Полякам в українських землях дарунки, з котрих сам

¹⁾ Перші три статі були написані для українських часописей в Америці в маю-червні й тоді ж там друковались, четверта післана була до тих же часописей в вересні.

Петлюра все вмивав руки, аж поки остання умова 22. IV. не відкрила всієї наготи сеї ганебної політики!

Можемо здогадуватись тепер, як будуть польські майстри захожуватись видусити весь сік з формальної публичної умови з людиною, яку вони афішують на се головою української держави!

Ріжкі наші домородні круті, які оправдують сей крок Петлюри і товаришів, і ті ріжні люди з правих кругів, які примищуються до сеї петлюринської комбінації в надії, що під покровом її вернуться на Україну й перепхають тяжкий час, — вони кажуть на оправданні сеї авантюри, що се тільки маневр, який має дати Українцям змогу „передихнути“, протягти час в сподіванню догіднішої ситуації.

Вони кажуть, ніби то покладаються на те, що Польща сама так стоїть непевно, що однаково не зможе вдергати в руках того, що тепер виторгує від Українців. Тимчасом своїм признанням поможе Україні дістати признання великих держав Антанти, відкрити торговельні й фінансові зносини з Заходом і т. п., одним словом — вийти з того кута, куди Україну загнало швтора-річне правліннє Директорії. Запевняють, ніби в Сал-Ремо антантські політики натякнули нашим, що українську справу могло б звести з мертвової точки признання Польщі: за ним пішло б признання України великими державами і т. д.

Щасливий, хто має стільки віри, щоб вірити й сьому! Від той варшавської умови і купленого нею признання, чи властиво швпризнання (бо урядовий комунікат польського міністерства заграпичних справ каже тільки, що „польський уряд признаючи право України до самостійного державного існування, признав директорію незалежної української народної республики з головним отаманом С. Петлюрою на чолі за зверхню владу У. Н. Р.“ — не дуже се категорично!) Минуло вже досить часу, а щось ніяких благодатей для України — навіть той спеціальної України „з Петлюрою па чолі“, окупованої Поляками, таки не видати, ні чувати! Ні дипломатичного признання, ні зрушения фактичної бльокади, ні фінансової помочі. Нічого, крім формального протягання існування сеї фікції — Директорії та компромітування української ідеї в очах чужих і своїх.

Ті, що прожили останнього півроку за кордоном в Європі, добре відчули сю зміну атмосфери наоколо них, що робилася під впливом відомостей про польську авантюру Петлюри і компанії. Навіть найбільше прихильні Україні, навіть, ті що самого сього Петлюра та його

отаманів (під впливом реклами, яку робили їм всякі офіційні пера), готові були славословити, як борців за вільність або борителів „чорвоного імперіалізму“ — навіть вони забентежено затихли, коли перед ними стала вирисовуватись остання авантюра. Як то? Петлюра і компанія — польські драбанти? Ефіяльти, що показують стежки на Україну польським панам, гнобителям українського народу?!

Повторяйте ж їм ті вияснення директоріальних політиків, що се тільки маневр!

Але ще далеко грізіща небезпека сеї авантюри — внутрішня! Компромітація в очах свого народу!

Люде, які, будь що будь, презентували українську республику, українську національну ідею протягом цілого року, злигалися з польськими панами, наростили їм дарунків з українських земель і ведуть під свою ослону на Україну польських поміщиків, щоб вернути їм володіннє земель, поділених і заораних селянами, помагати їм відновляти польський стан посідання, панські привилей? . . .

Приходить на пам'ять трагічна хвиля, коли Богдан Хмельницький з-під Зборова посылав своїх полковників провожати Татар через Україну, а як толкували в народі — помагати Орді брати ясир в українського населення, що виславо всю оборону свою до Богданового війська. Ся хвиля соромна, запечатана народнім прокльоном:

Бодай тебе, Хмельниченьку, нерва куля не минула,

Що велів Орді брати дівки й молодиці! . . .

Тоді впала не тільки репутація „козацького батька“, але й велике народне повстання за волю, не тільки довіре до провідників, але сама віра в можливість незалежності . . .

А все ж таки того, чого хотіло від нього польське правительство, Хмельницький не зробив польських панів на Україну не пустив! Затайв трактат перед народом, викручувався всякими способами, а все таки поміщиків до Гетьманщини не пустив до самої смерті.

Мав у тім вірне почуття, бо всі його наступники, які йшли на сей компроміс, хочби в ім'я незнати яких державних чи культурних інтересів, зараз відкидалися народом. На тім пункті для народу не було компромісу. Сліво йшов він на всякі уступки Москві, з котрою, по його гадці, могло ще всілчко бути, аби тільки не мати діла з Поляками, з котрими не могло бути інакше, як уже було. Думаю, що й тепер не буде він толерантніший на сей новий „маневр“.

Текст умови Петлюри з Поляками проголошено за секретний, але недіскретні відомості, що його попередили, і ті коментарі, які пізніше з'явилися, не лишають сумніву що до її характеру. Під ослоновою польської воєнної окупації, під покривкою „директорії У. Н. Р.“ має бути переведене повне економичне закріпощення України Польщі; валізниці мають перейти в польський заряд, заграниця торговля — стати монополією польської держави. За відповідальністю українського кабінету, введені до сього кабінету польські міністри проведуть земельну „реформу“ в інтересах польських обшарників. Зіставиться ім все, що можна, решту розпарцелюється на можливо користних для них умовах Полякам же, або таким елементам, які служитимуть опорою польському впливові — навіть і польське горожанство приймуть. Бо раз прийнято принцип, що землеволодіння Поляків не підлягає загальним українським законам, в сього виникає все дальнє.

Такі відомості, досі опубліковані. Розуміється, українська людність Волині, Поділля, Київщини, що століттями терпіла від сього польського стану посідання і тільки з революцією позабулася його, ніяк не згодиться на таку „реформу“. Се страшена провокація, яка може заскопати не тільки „директорію“, але й ідею української державності, української національності, поставлену нею під польський омофор.

Тому українські партії, які спираються на народ і заховані звязки з ним вважають основою своєї тактики, вважали для себе обов'язковим відмежуватись від сеї варшавської авантюри в усюю рішучістю і висловити свій погляд на неї, не вяжучися ніякими оглядами на „національну солідарність“. Партія українських соціалістів-революціонерів ще на конференції своїй у вересні, довідавшись про декларації, зроблені Пилипчуком у Варшаві, винесла дуже гострі резолюції, домагаючись суду над такими декларантами. Але вони ще досить здержано поставились до самої директорії, від котрої, минаючи кабінет, безпосередньо виходили такі доручення. Сим же разом партія вже не вважала можливим замовчувати нічого і в своїй декларації в 24. травня отсія напіятувала поведінне Петлюри і тов. безоглядно.

II.

Наступ на Україну реакційних сил, що грозили знищити здобутки революції й кинути її назад до старих поміщицько-поліційних порядків, кожного разу, звідки б вони не йшли, серед нашого народу — і серед

селян та робітників, і серед інтелігенції — викликав великий рух на ліво, що виливавсь у бажаню опертись на Совітську Росію, як найбільш рішучу і безоглядну силу, через се симпатичну, невважаючи на всі національні чи політичні суперечки та розходження в нею.

Так було після німецько-гетьманського перевороту. Так сталося під час загравань директорії в антанських генералами. Так — і ще більш — дало се відчути себе минулого літом під час Денікінського наступу на Україну, коли раптом вник українсько-большевицький фронт, забулись недавні війни з Москвою і сам собою утворивсь новий фактичний фронт — проти контрреволюції.

Подібне мусіло статись і тепер, під час польського наступу, скомбінованого з походом девікінських недобитків, реорганізованих в Криму Врангелем. Не знаємо ще про се докладніших відомостей, але не може бути сумніву, що приспішений марш Поляків з України був наслідком не тільки, може навіть — не стільки операцій червоних військ (скучених на півночі), скільки ділом українських повстанців та їх кооперації з большевицькими силами. А поруч із сим з новою силою мусів піднятись і серед народних мас і серед інтелігенції потяг до порозуміння і обєднання з большевиками в спільному відпорі всяких імперіалістичним реакційним силам.

Питане тільки, чи сим разом большевики виявлять більше зrozуміння ситуації та не повторять попередніх помилок.

Я нераз підкреслював се, що на Україні від самого початку була велика охота дійти до щирого й трівкого порозуміння з большевиками. Нарід симпатизував їм за рішучу, безоглядну, суверу розправу з буржуазією: дивлячись на сю рішучу поведінку з нею большевиків, їх уже нікак не можна було підоарівати в нахилі до компромісів чи попускання панам, котрого нарід все побоювавсь у своїх політиків, бачучи, що вони не спромагаються на подібну рішучість.

Українська інтелігенція віячно памятала, що в російських партій самі тільки большевики (устали Леніна) ще перед революцією визнавали за Україною право на самостійність, а під час революції обстоювали „право народів Росії на самоозначення, аж до повного відокремлення“. Обставини гераз робили їх союзниками Українців в боротьбі з російським временним правителством. Як заваяті оборонці інтересів трудового народу, вони, здавалось, повинні були прихильно ставитись до національних вимог українського народу, представленого не якою

небудь капіталістичною та імперіалістичною буржуазією, а якраз трудовими масами.

Здавалось отже, що коли з якимись російськими кругами взагалі можна буде договорюватись в українській справі, то саме з большевиками найскорше можна буде порозумітись і дійти кінця, уставивши дружні відносини, без порушення інтересів, свободи й незалежності одної й другої сторони, щоб спільно поборювати всіх, хто сягатиме на здобутки революції, дорогі однаково і одним і другим.

Тому війна, котра натомість виникла у Українців з большевиками та з перервами тяглася все далі, рік за роком, здавалась одним прокрип непорозумінем, війною більш, ніж яка інша, неприродною й братовбійчою, котру тільки якісь незрозумілі упередження чи сторонні інтриги не дають покінчити. Я пітував уже інраз в своїх статтях характеристичні постанови камянецького трудового конгресу, винесені селянством під час большевицького наступу в марті минулого року:

„Директорія повинна негайно зірвати переговори з французьким військовим командуванем в Одесі.

Директорія повинна негайно приступити до переговорів з большевицьким правителством Росії і України на таких умовах:

а) Україна є самостійною і незалежною соціалістичною республікою, в якій вся влада належить обеднаним радам робітничих і селянських депутатів;

б) Україна може федеруватись з соціалістичними державами;

в) Українська державість має український характер і т. д.“

Після того, як на всеукраїнському трудовому конгресі в Київі (в січні минулого року) селянство однодушно виступило за владу рад, не лишалось сумніву, що трохи раніше чи трохи пізніше Україна зусить стати радянською республікою і між сими двома радянськими республиками — Українською і Російською, звязаними стількома спільними інтересами, повинно прийти до порозуміння і установлення коли не федерації (від війни до федерації був би занадто великий скок!) то воєнного та економичного союзу, без сумніву, дуже користного і одній і другій республіці.

Отже, коли під час денікінського наступу, в серпні минулого року, ліві укр. соціалісти-революціонери (так звані „боротьбисти“) і ліві незалежні соц. демократи, обеднавшись, прийняли назгу комуністів і виступили під гаслом незалежної Української Республіки, але радянської,

заприязненої з большевиками і совітською Росією — маси покотили під їх прапор, бо, як здавалось, се гасло давало формулу, з котрою можна було вийти, нарешті, з тяжкого становища.

Троцький в тім часі виступив в своєю відозвою до червоного війська, де ясно признавав окремішність України та її право розпоряджати собою. Ленін на однім з московських конгресів різко осудив забаганки велико-російського імперіалізму та шовінізму. На Україні большевики сим разом свідчили всяку прихильність українській національності, мові, культурі. Все се давало надії на шире порозумінне.

Боротьбисти ввійшли в склад Всеукраїнського Ревкому (революційного комітету), тимчасового правительства України. В організації рад і ревкомів на місцях грали вони провідну роль — большевики давали їм у тім повну змогу. Здавалось, що в найближчім часі Україна зорганізується твердо в радянську республику, оперту на українські організації, і вийде на дорогу самостійної творчої роботи. Укр. соціялістич. револ. (центр) на своїй конференції на початку лютого с. р. винесли резолюції, котрими узناвали совітський уряд України й дозволяли своїм членам також брати участь в її органах.

Але большевики або не орієнтувались в ситуації, або мусіли змінити свою тактику на Україні в залежності від ширших революційних плянів — в кожнім разі саме в сім часі стали різко завертати назад в бік централізму.

Не було й далі мови про якесь вороже відношення до української народності й культури. Навпаки, в інструкції центрального комітету большевиків, котру він дав в тім часі своїй областній організації на Україні, поручалось їй мати всяку прихильність до української культури, упослідженій царським режимом, нести їй поміч і взагалі старатись всяко дбати про симпатії українських мас і нищити їх упередження до російського большевизму. На чолі комісаріату нар. освіти стояв весь час Українець. Але в сфері політики й економіки большевики рішили безоглядно переводити централістичну програму, що мала на меті перевести відбудову великоруського центра засобами його провінцій та забезпечити гегемонію російських комуністів в провінціональнім життю б. Росії.

Було се випливом спеціального недовіря до соціялістичності Українців, до їх націоналізму, до чого могли дати підставу такі факти, як перехід галицького війська до Денікіна, як хитання різних

повстанчих відділів між директорією й Сovітською Україною? Чи російські комуністи рішили закинути всякі компроміси що до України й навпроте іти за своєю програмою, яка в інтересах соціалістичних вважає користнішою державу одноцільну, унітарну, отже й федералістичну форму вважає тільки тимчасовою усупшкою національним течіям — поки соціалістичний устрій не розваже і не вигладить національних суперечностей? В кождім разі зворот був різкий.

Декретом 8. лютого, винесеним без волі й участі українського народу, була проголошена федерація Української Сovітської Республіки з Сovітською Російською Республікою. Україна мала заховати свою автономію в справах внутрішньої адміністрації, в справах земельних, організації праці, освіти, соціального забезпечення й здоровля: для сих ресортів мала дістати осібних комісарів. В справах дипломатичних і військових, економічних і фінансових, доріг, почт і телеграфів мала підлягати безпосередньо народним комісарам московським. Український банк являвся тільки філією московського народного банку, без усякої самостійності; окремої монети Україна повбавлялась. Для економічних справ заповіджено областну раду („совнархов“ — совіт народного хазяйства), підпорядковану московському центральному, вищому совнархозові. Донецький район („Донбас“) — жерело промислової енергії України (кам'яне вугілля) — відділено від України і вважано безпосередньо з московським центром.

В сфері законодавства російські декрети дістали обов'язуючу силу на Україні, натомість постанови Всеукр. Ревкома скасовано. Фактично таку централізацію переведено і у внутрішній управлінні України, хоч воно ніби признане автономним. Ревкою виборні фактично замінено призначеними. Звичайно се робилось так, що російська червона армія, приходячи до якогось повіту, розпускала дотеперішній ревком, організований українськими комуністами, і заважувала новий, до котрого входили представники червоної армії, а потім сі нові ревкою замінялись людьми, призначеними губерніяльними ревкомами, впovні большевицькими. Боротьбистам в сих нових повітових комітетах давалось одно місце тільки подекуди — там, де большевики признавали за ними фактичний вплив на людність: таких повітів на практиці знайшлося не багато, тим часом російським лівим соц.-революціонерам давалось місце скрізь, де вони тільки могли його обсадити. Таким чином, виходило, що ревкою

з трьох часто були обсаджені самими большевиками, а в ревкомах з п'яти вони мали не менше трьох місць.

Істновання радянських чи комуністичних українських партій большевики вважали небажаним. Вони радо використовували їх вплив на людність в інтересах совітських, але самостійне істновання їх признавалось шкідливим. В такім дусі дав комуністичний (III) московський інтернаціонал відповідь боротьбистам, коли вони заявили йому своє бажання, щоб їх партія, укр. соц.-революціонерів-комуністів, була прийнята III Інтернаціоналом. Московський інтернаціонал постановив, що в інтересах соціалістичної революції не повинно бути конкуренції комуністичних партій, отже й на Україні не повинно бути національних комуністичних партій, а тільки одна комуністична партія большевиків України, яка являється областною організацією російської комуністичної партії. Сей партійний централізм мав би доповнити собою централізм політичний і економічний — звязати, як найтісніше, житте України в центром.

Поставлені перед такою альтернативою: або влитися вловіні з російськими комуністами, або опинитись — після цього ушкодження — в ролі партії опозиційної, большевикам неприємної й підозрілої, боротьбисти в частині своїй рішили влитися в російську комуністичну партію. Таку заяву подали їх представники (Шумський і Еланський) в Харкові, і потім конференція партії пітвердила се рішенням свою більшістю, при кінці карты с. р. Але ся постанова викликала різку опозицію серед партії.

Ся опозиція, так само як і незалежні соц.-демократи, які прийняли й радянський принцип, і навіть назву комуністів („укр. комуністична партія“), але не вважають потрібним вливатись до партії большевиків, не годяться з централістичною політикою большевицькою. На їх погляд, ся тенденція большевиків — за всяку ціну утримати на Україні гегемонію російських комуністів і правити Україною без Українців, по-збавляючи її всякої самодіяльності й утримуючи в повній залежності від московського центра, — ся тенденція хибна й шкідлива. Вона компромітує в очах української людності комуністичні гасла, вертає її назад на позиції ворожої большевикам і замикає українське село перед їх агітацією, впливами й якими-небудь мішаннями в їх справи. Тому за краще для себе вони вважають вістатися в опозиції, щоб або своєю критикою добитись від большевиків зміни їх політики, або щоб принаймі зберегти в очах української людності від компромітації

комуністичні гасла, відділяючи їх від хибної централістичної політики російських більшевиків.

Так описують ситуацію на Україні в переддень польського наступу звідомлення українських комуністів.

III.

В результаті сеї політики більшовиків що до України, відносини, розвуміться, скдаються ненормально.

Українські спли, навіть соціалістичні, навіть радянські, перейняті ширим бажанням укріпити на Україні панування трудового люду, „диктатуру трудового народу“, „радянську соціалістичну республіку“, та силами українського народу підгримати соціалістичну революцію, поведену російськими більшевиками в світових розмірах, — навіть вони були позбавлені сею політикою можності працювати на українськім ґрунті.

Більшевики дуже підохріливо слідили за найменшим відхиленням від їх централістичної програми, і хто до своєї роботи вкладав якийсь український „партикуляризм“, тим зараз же загорожувалась дорога до політичної діяльності. Навіть ті Українці, які відразу пристали до комунізму, ще від першого наступу більшевиків на Україну, навіть вони, оскільки пробували обстоювати українську автономію, хочби в формі федерації, не номінальної, а дійсної, попадали під підохрінне.

„Богатьом в них відібрано можливість вести роботу на Україні, іншими взагалі заборонено партійну роботу і відсунено від відповідальних позицій“, пише оден з комуністів і додає дійсно цікаве пояснення, що в той же час представники партій російських, навіть правих соц.-революціонерів, мають змогу виступати на мітингах, вести партійну роботу — українських же соц.-революціонерів і соц.-демократів „не почусь ніде“.

Центральний комітет К. П. (б.) У., вибраний після гетьманщини, був викликаний з України і розпущений, і на місце його російський Ц. К. призначив комітет з п'яти. Комуністи, евакуовані з України до Росії, нічого добитись свого повороту.

Ще приkrіще було становище українських соц.-революціонерів. „Нé вважаючи наше лояльне відношення до української радянської соціалістичної республіки і негативне становище супроти петлюровського альянсу з Поляками, засвідчене резолюціями 7. лютого“ — пише оден

з укр. соц.-рев., „комуністи (большевики) не змінили свого відношення до нас. Хоч серед комуністичної партії большевиків України є досить пристойні групи (так звані федералісти), в яких можна було б працювати спільно в українській радянській соціалістичній республіці, але офіційний курс „комуністичної партії большевиків України“ веде на шлях старої колоніальної політики московського центру на Україні“. „Про якусь політичну роботу нема що й думати, ми мусимо „скоротитись і завмерти“ під натиском походу комуністів проти „петлюрівців“, додає він в переддень польського наступу на Київ.

Відсушаючи Українців від політичної роботи, з підозрінь до їх націоналізму, большевики не вміють організувати своїми силами принаймені хочби культурне життя України. При всім їх бажанні розвинуті її культурну автономію взамін за політичну і економічну, котрої їй відмовляють, большевики й на сім полі не годні осягнути які-небудь показніші успіхи, котрі могли б осолодити Українцям се позбавлення політичної та економічної самодіяльності.

Добра воля большевиків в сім не підлягає сумніву. Навіть ворожі ім, буржуазно настроєні Українці признають у них прихильне відношення до української культури. Але з другого боку — навіть українські комуністи констатують, що в сеї прихильності не виходить нічого — наслідком большевицького централізму, іх боязні перед яким-небудь українським рухом, українською самодіяльністю.

Українці, які пішли були в наміром працювати для добра українського народу, хочби й під большевицьким режимом, скоро поусувались, переконавшися в неможливості скільки-небудь успішної праці в сих обставинах. Ініціативи місцевої нема — вона параліжується підоартильовою політикою большевиків, що все хочуть робити своїми руками. Згори, з большевицького центру нема теж акцій: всі засоби й увага скупчені коло армії та продовольчої справи, коштів, які йдуть з Москви (бо все мусить іти в Москву!), ледве стає на се, на культурні справи нема грошей. А найголовніше, що попросту не знаходять доріг до місцевого життя у всім застій і занепад!

В урядованню, хоч українська мова вважається рівноправною з російською, фактично панує російська — в тих самих причин.

Економічне життя розвалюється, загрожує катастрофою.

Село замкнулося в собі, відмежувалось від міста й живе своїм життям. Все панування російських большевиків кінчиться в 5—10 кіль-

метрах від міст, де стоять залоги червоної російської армії. Не вважаючи на всі старання війти в згоду з селом і нічим його не дразнити (земельний закон, декретований совітським правителством, властиво тільки повторює старий закон Центральної Ради!) — большевики не мають приступу на село, не можуть туди показатись без оружної сили, хочби тільки для пропаганди. До московських комуністів-большевиків селяне українські ставляться вороже; антісемітські поговірки, що всім тим правлять „жиди“, знаходять серед них послух.

Весь совітський режим спирається на червону армію російську. Червоної української армії совітський уряд України не важиться організувати. Се робить враження, що все тримається тільки російським багнетом. Виборчий закон для українського конгресу рад, який мав послужити установчими зборами радянської української республіки, постановляв, що один депутат має вибиратись від 1000 червоного війська, від 10.000 робітників, від 50.000 селян — і се вперед позбавляло конгрес відповідного авторитету в очах людності. З огляду, що червона армія не українська, а робітництво також переважно зденаціоналізоване, виглядало се — може й без наміру авторів закону — на умисне упослідження українського трудового народу. І взагалі большевицька політика на Україні толкується, як вияв великоросійського націоналізму й імперіалізму в відношенню до Українців.

Але невважаючи на все се, соціалістичні українські партії, по трохи літнім досвіді, вистерігаються яких-небудь ворожих кроків проти большевиків. Згаданий вище соц.-рев. дописуватель, описавши приkre становище, в якім опинились українські партії під совітським режимом, особливо в переддень польського наступу, одначе підчеркує: своєї позиції, прийнятої на конференці — признання Совітської України, таки не змінямо! Вести активну боротьбу проти большевицької політики, або хочби підкопувати большевиків, ідучи на руку світовій реакції, вони все таки вважають недопустимим для себе.

Партійна конференція с.-р., відбута в Київі під час польської окупації, постановила: члени партії повинні обмежити боротьбу з „декретованим соціалізмом“ большевиків, з огляду, що соціалістична революція на Україні може розвинутись „лише в загально-світовому масштабі“.

Справді, за сі три роки російські большевики в непевних авантюристів, опанованих всіми гріхами московського шовінізму й імперіалізму, якими могли здаватися в початках, вирости в провідників світо-

вого соціалістичного руху, на яких в вірою й любовю дивиться весь трудящий світ, всі покривдені й обдлени сучасним капіталістичним режимом. Які б не були помилки большевицьких провідників в українській політиці, як би не вилазила Українцям боком діяльність їх агентів на Україні, належить всяко оминати конфлікт у большевизмом, шануючи загально-людську вагу соціалістичної революції, которую веде він. Сього не треба забувати.

Особливо ж недопустимі які-небудь удари в спину большевикам під час наступу на них світового капіталізму та його наймитів: з одного боку російських чорносотенців Врангеля, з котрими вижутться й ріжні українські авантюристичні елементи, з другого — польської шляхти з її прислужниками. Тому таке приkre враження в українських кругах зробило останнє відступлення галицьких полків від червоного війська в момент польського наступу.

Всагалі треба зазначити, що сі вічні переходи Українців від одної орієнтації до другої, з одного табору до другого, незвичайно лихо впливають на репутацію нашої справи і наших домагань. Перееконання, винесене нашими людьми з польської школи — що успішна політика мусить оперувати лукавством і зрадою, приносить овочі якраз противні. Сим же разом зрада соціалістичній стороні в момент наступу шляхетської Польщі для української справи була просто фатальна!

Українцям, котрих вся будущість лежить в іх трудовім народі, не вільно бути дезертирами з соціалістичного фронту до буржуазного! Се одно. А друге те, що які б не були хиби большевицької політики в українській справі, ми не повинні спускати з ока, що все-таки скорше з ними, ніж з яким-небудь іншими російськими урядом чи партією, можемо сподіватись порозуміння.

А воно нам потрібне! Так як з Польщею, реакційною й імперіалістичною, ніяке порозуміння, ніяка комбінація не може бути підставою для нашого політичного будівництва, підвалиною української незалежності, так без порозуміння з соціалістичною Росією неможливо уставити єю незалежність. Без певного замирення українсько-російської граніці не можлива ніяка широка конструкційна робота на Україні — так само, як і в Росії.

IV.

Після розгрому польського наступу на Україну, коли польські міроздайні круги устами Дашиньського й ін. виріклісь усяких зобо-

вязань перед своїми українськими союзниками, заявляючи, що умова 22. IV. була тільки порозуміннем „двох начальників панств“, необов'язковим не тільки для народів, але й іх урядів, які не брали в сій угоді участі, — в правих українських кругах і в урядових сферах почався сильний потяг до Росії реакційної, репрезентованої тепер „южнорусским правительством“ барона Врангеля.

Не було се новиною. Вже літом 1919. р. „головний отаман“, наскільки нам відомо, робив зовсім серіозні заходи навязати відносини з Врангелевим попередником — ген. Денікіним, і в українських кругах не бракувало людей, які вважали се вже торік одним виходом з ситуації. Петрушевич з своїми людьми тільки спізнено, і через те, мовляли, так невдало виконав програму, що проектувалась, як програма загальна, хоч далеко не всі урядові фігури брали в ній участь. Завинув Денікін, дуже неподатний в національнім питанню — не схотів іти на згоду в Петлюрою.

За свою дубоватість він був призначений в монархичних кругах непридатним для моменту, і на його місце вони висунули Врангеля, як людину більш еластичну в національнім і в інших питаннях. Сей справді твердо усвідомив собі, що перше завдання для нього — се повалити большовиків, а для цього звязатися з усіми против-большевицькими силами та змобілізувати їх до активної боротьби, а все, що не може бути союзником в боротьбі проти большевиків, по можності знітрапізувати. В такім дусі він і його представники робили свої програмові заяві, що сей „уряд Южної Росії“ готов рахуватись, як з довершеним фактом, з „новими державними формациями на території старої Росії“, і з соціально-економічними змінами — признають трудове селянство хазяїном розділених ним поміщицьких земель, а політичні форми будучої Росії не беруться рішати наперед, поліщаючи се „свобідному народові“ на установчих зборах.

Разом з тим робились усякі заходи до приєднання собі союзників проти большевиків. Випускались на волю ріжні інтерновані Денікіним Українці, Галичане, повстанці, завязувались зносини з козаками, з маєнівцями, з Петлюрою. З анархистом Махном особливо скоро наладились добре відносини, певний союз — не знаю вже, в які форми уложений. З Петлюрою вже теж з весни ще був установлений фактичний контакт, перед усім в справі виміни військових людей, які попали в ту чи іншу армію. Літом прийшло вже й до формальних дипломатичних зносин:

кримські газети радісно витали „українське посольство“, що прибуло до Вранг'еля.

За той час Вранг'ель дістав офіційне признання французького правительства. Йому поставлено умовою війти в згоду з усіма новими республиками бувшої Росії, які тримаються против-большевицької політики, на принципі федерації — по сім він буде признаний головою всеросійського правительства. Вранг'елівці сподіваються, що ся комбінація буде підтримана також американськими Сполученими Державами, і про Англію пускаються відомости, що вона також під рукою підтримуватиме Вранг'еля, хоч офіційно Лойд-Джордж і полишає сього генерала в виключну власність французького правительства.

Старорежимна Росія знов підняла голову, спущену після погрому Денікіна. Пішла знов вдячна праця коло формування військових відділів для „южнорусської армії“ при технічній і фінансовій допомозі Франції й її союзників. На польській й інших приязніх територіях організуються відділи з ріжних розбитків „північно-західної армії“ всяких „бредівців“ та „бермонтовців“, іде вербовка добровольців серед воєннополонених большевиків, які, по газетним відомостям, в великім числі записуються до сих „южно-руських“ відділів, аби сею дорогою скорше дістатись до дому. Через Галичину і Румунію все се транспортується до Криму. „Армія Петлюри“ стала станцією на перепутті сих транспортів. Наші товариши, які звідали її минулого місяця, переконались, що ся армія, а особливо її запілле, в кілька разів більше від фронту, заповнене старорежимним, контр-революційним російським офіцерством, зовсім чужим українству, навіть правому. Зрештою самі російські праві газети не таяться з відомостями про тисячі ріжних „бредівців“ то-що, які „тимчасово працюють в українській армії“.

В сій обстанові в правих українських кругах, розбитих в своїх надіях на поміч Польщі, збентежених і дізорієнтованих, заблисла надія якось „бочком“ включитись до сього антанського ланцюга — дістати вже не через Польщу, а через Вранг'еля намащенне Української Нар. Республіки на „самостійну державу“, признання і підмогу, технічну і фінансову, пекучо потрібну при повнім вичерпанню всіх старих ресурсів, і перенехатись до упадку большевиків. В сей упадок большевизму, скорий і неминучий, вони не перестають вірити, тим сильніше, чим палкіще його собі бажають.

Як вранглівці, так і вони сподіваються, що фатальні помилки большевицької політики на Україні змусять величезну більшість української людності піти на зустріч тим, хто принесе їй визволення від большевицького панування, буде то Петлюра, Врангель, Махно чи хто інший. І треба признати, що сей рахунок таки не безпідставний.

Большевики ж як не можуть попрощатися з своїми політичними помилками, які, всупереч усім підставам для широго порозуміння і тісної кооперації трудового українського народу з трудовим народом великоруським, Радянської Української Республіки з Совітською Республікою Російською, роблять сей трудовий український народ противником соціалістичної революції в її російсько-большевицькім виданню, жenуть його в контр-революцію. Добре заміри Леніна, декларації Троцького і Чічеріна вістаються порожніми словами супроти аж занадто реальних большевицьких діл, що творяться на Україні всякого рода бандитськими і чорносотенними елементами, які прикрасили себе під нинішню хвилю червоною комуністичною звіздою. Невеличкого контингенту дійсних, ідейних комуністів російських не стає для роботи в самих російських центрах, і, відсуваючи від роботи на Україні українських соціалістів, вони передають совітську організацію України людям, „робота“ которых доводить до розлуки навіть найщирших приятелів Совітської Росії.

В сім лежить справді велика небезпека для большевиків: завдяки такій хибній тактиці панування комуністів на Україні висить на волоску, і, не вважаючи на всю слабосилість Врангеля чи іншого голови російської реставрації, хвилева комбінація чи просто рівночасність якого-небудь значнішого повстанського вибуху з вранглівським, махновським чи іншим рейдом може дійсно висадити большевиків з України. Але які конструкційні плани можна збудувати на такій комбінації? Чи може дати вона в нинішніх обставинах щось більше, ніж новий акт горожанської війни, заміщення і руйні?

Очевидно, що нічого. Ріжні елементи, стрівши на момент в спільному натиску на большевиків і — припустім — вибивши їх з України, неминучо зараз же розійдуться ріжними дорогами і пічнуть одна другу поборювати, і кожда ще менше, ніж большевизм, буде спроможна опанувати Україну.

Не кажу вже про нинішній союз вранглівців з махновцями, але чи можлива яка-небудь трівка кооперація з вранглівцями українських елементів — не то що яких-небудь і скільки-небудь соціалістичних,

а просто тільки національних? Невже хто-небудь може широко допускати, що в-під елястичних фраз, продиктованих Врангелеви чи антанськими чи своїми домородними Макіавелями, не вилізуть другого ж дня після побіди справжні прикмети тої реставраційної течії, которую він представляє, не вигляне „національное лицо“ д. Струве і його присних, не загориться їх „національний ерос“? На щасте, не дано рогів сим добро-діям, слабі їх сили, а то вони б себе показали!

А в відносинах до трудового народу, при поширенню по Україні, чи можуть сі старорежимні бюрократи, поміщики й генерали справді уставити якийсь режим, приемлемий для селянської української громади?

А прийнявши, що для його українських союзників се було б і краще, мовляв, коли б російська реставрація не була спроможна зняти в свої руки Україну, — чи ті українські союзники самі могли б зняти владу в свої руки? Де ті реакційні, консервативні українські сили, на котрих би могли опертись українські симпатики Врангеля в боротьбі на два фронти, которую мусіли б прийняти: проти большевизму з одного боку, проти російської реставрації, старої, „єдиної неділіної“ з другого?

Досвід Скоропадщини, що хотіла опертися на сих „хліборобах“, показав досить ясно, наскільки сі „хліборобські“ елементи — поміщики, богаті козаки й селянє — розпорощені й нездатні утворити якусь активну і самостійну політичну силу, вдатну стати до боротьби з бідним селянством, всіми фібрами заинтересованім в побіді революції.

Ясно, що цим разом хвилева перемога контр-революційного врангелівсько-українського блоку викликала б серед селянських і взагалі трудових мас новий, ще більший потяг до большевизму, і коли на рейд Врангеля большевики відповіли б своїм рейдом, їм нічого б не значило вибити хвилевих переможців з усіх позицій за помічю селянських повстань. А коли б большевики не зробили такої контр-атаки зовні, без сумніву піднявся б свій домородний, український большевизм та вдарив би в усю силу не тільки на ті українські групи, які так чи інак звязали б себе з російською реакцією, але звернувся б і проти української державності і проти національної української ідеї, як контр-революційної.

Знайдеться на Україні аж занадто большевицького ферменту, щоб такий рух роздмухати! І всякий союз в російською реакцією скін-

читься для українських правих елементів такою ж або ще й гіршою компромітацією, як їх недавній спільний похід з Поляками.

Українським партіям, хочби навіть правим, коли тільки у них справді в якась національна ідея, а не голе контр-революційне ало-пихательство і сліпа пінависть проти соціалізму, треба рішучо відкинути плани кооперації з російською реакцією. Не в правих, а тільки в лівих орієнтаціях лежить будучість України, не реакція, а революція може забезпечити свободу і розвиток українському народові.

А спеціально російська реакція, реставрація перед-революційної Росії зістанеться найбільшою загрозою для нього. і всякі порозуміння з нею будуть архи-небезпечною авантюрою, з котрою можуть звязуватись тільки політичні спекулянти, а не скільки-небудь серйозні політичні діячі, хочби й праві, але тільки українські.

Мик. Шраг.

Слова і діла соціалістів в національній справі.

Одним з питань, яким займається соціалістична думка здавна, питанням, яке тепер, в час початку практичного переведення в життя соціалізму, вимагає свого остаточного розвязання, — є національна справа.

Вона не легка. Часто-густо ставала на заваді до мирного і товарицького співдіяння соціалістів різних країв та народів. Розбивала тут пролетарську єдність та затуманювала клясову свідомість. Використовувалась клясою напавочих. А все ж і досі не є уясеною остаточно, тим даючи гайву зброю до рук ворогів працюючих. Хоча, треба це признати, життєва консеквенція, історична необхідність, яка в економичному життю в наслідок розвитку продукційних сил творить економічну необхідність, і тут, в цьому питанню, дає себе знати й веде по малу соціалістичну думку і практику на певні, вірні стежки, прив'язує багатьох під натиском розвитку національних сил, під впливом вимог та вказівок життя, інтенсивніше думати над тим, над чим раніше

ї не хтілось і не встигалось думати, робити не по теоретичній сухій схемі, виробленій раз на завше, а по тому живому плану, який накреслюється і показується єдино можливим і закономірним в побідному поході революційного соціалізма.

Рух вимагає творчості. Революційний — особливо. Він робить переоцінку, здавалося, уже рішених в теорії проблем. Але ця творчість, ця переоцінка не є сухим кабінетним критицизмом чи ревізіонізмом, вона є дієвим актом революційного процесу перебудови старого суспільства, капіталістичного правопорядку на новий, соціалістичний, а в далішому комуністичний лад.

Коли до російської і української революції коріфеям соціалістичної думки — Марксові, Енгельсіві, Лясалю, Плеханову, Розі Люксембург' та російським соціалістам усіх течій, здавалася національна проблема непотрібним для поступу соціалізма приростом, що лише заважає довільному розвиткові продукційних сил, який (приrost) треба ігнорувати, то в цей час життєва переоцінка і революційна творчість останньої тісно звязують справу побіди соціалізма з вирішенням національного питання, що ясним є: соціальна воля трудящих не прийде без остаточного національного визволення їх.

В 1852 році Маркс засудив на вимирання цілий чеський народ. По нім і сербський. Він лічив це не лише природним, а навіть для розвитку капіталізма і необхідним явищем. Він ставився так само і до інших, виключаючи Поляків і Ірландців, „малих“, „недержавних“, неісторичних народів.¹⁾ Тої ж думки був Енгельс, а Роза Люксембург' пішла ще далі, відмовивши право на самостійність ї Полякам. В ім'я соціалізму жергували одним з, здавалось би, прияцілових постулатів його — свободою народів, ergo людей, людини. Жертвували — бо відкладали справу розкриєщання малих народів, націй, аж до часу, коли перетвориться остаточно в життя соціалізм, коли прийде комунізм, котрий якось і порішить всі другорядні справи (отже і національну), бо дасть цілковиту волю кожному працючому.²⁾ А в цей час еконо-

¹⁾ Він казав, наприклад: „Лаш самим нещадним терорізмом, відносно славянських націй, ми будемо в силі забезпечити тривкість революції,“ д. ст. Лагарделя в „Завѣтах“ 1913 р., Н. 2.

²⁾ „Змагання до відбудованих Польщі в супроти капіталістичного розвитку Польщі безнадійною утопією“... „Національне визволення Польщі після цієї“ (соціалістої) революції є „само собою зрозуміле“ — ось, для приклада, думки Рози Люксембург' в польській і, взагалі, національній справі.

мичний розвиток та продукційні сили вимагають... великої і неподільної Німеччини, Росії і т. д. Хай асимілюються, стогнуть в рабстві, гинуть поневолені національно народи. Так, то є але. Але не етика ж, не жалість правлять миром. Нічого не поробиш, коли не тільки культура¹⁾, а й історичний розвиток²⁾, боротьба класів і єдність пролетарія³⁾, географічні, економічні та промислові умови⁴⁾ вимагають поневолення, асиміляції, азилу необдарованіх історією націй.

Оскільки ці погляди були не життєвими, показала вже і сучасна Марксові доба, яка дуже хитала твердість і консеквентність його поглядів в цій справі і примушувала його визнавати право на самостійність за „неісторичними“, а в економічному відношенню цілком підлеглими Англійцям Ірландцям, але особливо ясно доба нинішня, що дала якраз

¹⁾ Лясиль признавав „право народності“, себто національного життя лише для великих культурних націй, а не расам, яких право швидче на тому тільки полягає, щоб перші її асінілювали та розвинули“ (див. В. Левинський: Соціалістичний Інтернаціонал і поневолені народи, ст. 27).

²⁾ Енгельс: „Народи, що ніколи не мали власної історії, не здатні до життя, вони ніколи не зможуть прийти до якої-небудь самостійності“. Ibid. ст. 22.

³⁾ Згадаємо хоч би погляди на національні донагання українських робітників і селян, соціалістів „марксистів“ і „народників“. „Поскільки ж погляди російської соціальнодержавності по національному питанню вияснюються в її літературі, їх можемо характеризувати, як повну негацію дійсної природи та суті національної проблеми, як пряме ігнорування всіх спеціфічних особливостей національних відносин, всієї палючої сили національних потреб“ — так характеризує погляди р. с.-д. в Н. 2 „соціаліста-революціонера“ за 1910 рік в статті „соціалізм і проблема національної автономії“ М. Борисов. В цій же статті автор виявляє, що і р. соціалісти-революціонери не далеко відійшли від р. с.-д. В Н. 3 цього ж журналу Ант. Савін в статті „Національне питання і партія С.-Р.“ докоряє свою партію уже просто в відсутності „культурного, в соціалістичному зміслі, відношення до національної справи“. І дійсно. Згадаємо російських с.-р. уже по 1917 році: Керенського, Оберучева, Бурцева, Слуцького, Сухового і інших, ім же неє числа... „С.-Р.-ів“ з II-го Інтернаціонала e tutti quanti. Навіть толерантний до національного питання К. Каутський вважав спразу чеської держави за „реакційну крію“.

⁴⁾ „Neue Rheinische Zeitung“, орган Маркса, від 14. лютого 1849 року писав: „виключаючи Поляків, Росіян, а може ще славян Туреччини, іні одні славянський народ не має будучини, по тій простій причині, що всім останнім славянам не вистарчав історичних, географічних, політичних та промислових умов незалежності та життєвости.“ Позр. див. ст. Лігарделя: „Маркс та Вакунін“, „Завѣты“ 1913 р. Н. 2.

життя і самостійність отим висудженім на смерть приговорами великих творців економічного матеріалізму Чехам, Сербам, Українцям, Фінляндцям, Латишам, Полякам і т. д. Цим життя виявило, що в концепціях Маркса, марксистів і „марксистів“ були великі помилки. І вже давно були також соціалісти, котрі ті помилки і бачили і відчували.

Уже Герцен був антіподом Маркса в поглядах на національне питання.¹⁾ Але особливо яскраво, талановито і глибоко вірно підходив до цього другий вождь революційного соціалізму М. А. Бакунін. Його погляди в цій спріз можна знайти в його „Промовах на Конгресі ліги міра та свободи“, „Русським, польським та всім славянським землям“ „Всесвітній революційний союз соціальної демократії“ та в інших творах, в котрих перлинами розсипані близкучі думки цього велетня соціалізму та революції.

Цей „Росіянин“, що „одверто і рішуче протестував проти самого існування російської імперії і тому гаряче бажав поразки Росії в кожній її війні, проголосував в своїх згаданіх „Промовах“: „Ми мусимо раз на завжди покинути хибний принцип національності, вигаданий в остатній час деспотами Франції, Росії та Пруссії для вірнішого пригноблення верховного принципу волі. Национальність — не принцип, це законний факт, як індивідуальність. Кожна національність, велика чи мала, має безумовне право бути сама собою жити по своїй власній натурі. Це право є лише висновок в загального принципі волі.²⁾ Уже в цього уступу видно, яка глибока безодня існувала між поглядами двох проводирів I. Інтернаціоналу Маркса та Бакуніна відносно волі націй.

З' окрема, що до України, цей останній, рахуючи великою помилкою її те, що вона в XVII. в., аби позбутись польського гніту, пішла під московський протекторат, гадав: „цей народ (український в Галичині) разом з 4-міліонами Білорусів, майбуть, складе окрему

¹⁾ „Розвяжено ж їм (Українцам М. Ш.) руки, розвяжено ж їм нову, хай їх нова буде цілковито вільною, і тоді най вони скажуть своє слово, перейшовши до нас через кнут, до вас (Поляків М. Ш.) через грабіж, чи, коли вони розумні ж протягнуть нам руки на братерську згоду та мезажежність від обох“; писав Герцен в 1859 році в своєму 2-му листі до польського патріота. В 4-му листі він знов писав: „ми зараз же (в „Колоколі“) визнали повні права на незалежність та на самоуправління за Української і т. д.

²⁾ М. А. Бакунін: „Речі на Конгресі ліги міра та свободи“, ст. 10 (Дэлі, Вид. Гуго Штейница 1904 р.).

незалежну націю, ака може, звичайно, вступити в спілку з Польщею та Великоросією, але мусить залишатись цілковито незалежною від гегемонії тої та другої“.¹⁾ „Україна буде ні Польщею, й не Росією, а сама собою.“ Бакунін вимагає лише одного: „аби кожному народові, кожній великій чи малій народності, були вповні дані можливість та право робити по волі: хоче вона злутись з Росією чи Польщею, хай зливається. Хоче бути самостійним членом Польської або Російської, або загально славянської федерації? Хай буде ним. Нарешті, хоче вона вповні від всіх відокремитись та жити на основах зовсім окремої держави? Бог з нею, хай відокремлюється.“²⁾

Ріжниці поглядів Маркса та Бакуніна прекрасно схарактеризовані в згаданій статті Лягарделя. Обставини, однаке, не дали зможи Бакунінові запалити своїми вогненними словами І Інтернаціоналу. Виліви Маркса в ньому перемогли.

„Розбіжність між марксистами та бакуністами ніяк не була справою особистого самолюбства. Вона уявляла з себе неминучу сутичку між принципами федералізма та централізації, між вільною комуною та батьківським управлінням держави, між свободним творчим діянням народних мас та законодавчим подішеннем умов, створених капіталістичним устроєм“ — так характерізує Кропоткін³⁾ ріжниці світоглядів двох течій 1-го Інтернаціоналу. В наслідок боротьби „на гаґському конгресі Інтернаціонала, який відбувся в 1872. році, лондонська генеральна рада, шляхом фіктивної більшості, виключила з Міжнародного Союзу Робітників Бакуніна, його приятеля Гільома, та всю Юрську Федерацію.“⁴⁾

Формально, таким чином, І-ий Інтернаціонал і офіційна соціалістична думка шішли за Марком і в національному питанні. Його та його однодумців погляди запанували. Ідеї ж бакунінської концепції в національній справі не перетворились тоді в загально-соціалістичні домагання. І недоговореність неясність, пережитки та помилки, невиправлені І та ІІ Інтернаціоналами, докотились до революції 17-го року.

¹⁾ М. А. Бакунін: „Речи на Конгресі лиги мира и свободы“, ст. 10 (Берлін. Вид. Гую Штейніца 1934 р.).

²⁾ М. А. Бакунін: „Русским, польским и всем славянским землякам“

³⁾ П. А. Кропоткін: „Записки революціонера“. Лондон 1902 р., ст. 365. ст. 40 (Вид. Г. Штейн. 1903 р.).

⁴⁾ П. А. Кропоткін: „Записки революціонера“. Лондон 1902 р. Подрібніше в біографії М. Бакуніна, виданій Т. Стекловим на німецькій мові: Michael Bakunin: Ein Lebensbild. Stuttgart 1913.

II.

Перший Інтернаціонал заклався в Лондоні в 1864. році. І цікаво, що приводом для його зборів була національна справа. Його організація розпочалась па мітингу протеста англійських, французьких та німецьких робітників проти гноблення і мордування Поляків російським урядом. Основи програму Інтернаціонала були дані Карлом Марксом. Вони вимагали знищення всякого рабства, всякої преваліції людей над людьми та ставили тезу: визволення робітників в справою самих робітників.

На своїх установчих зборах перший Інтернаціонал, зітклувшися з проблемами, які вязались з національними справами, проголосив одним з принципів Міжнародної Асоціації Робітників в виданому маніфесті до робітничої класи: „Прості закони моралі та права, що повинні нормувати відносини між приватними особами, належить піднести до найвищих законів у відносинах між народами.“

На першому конгресі М. А. Р. в 1866. р. в Женеві національне питання горяче дебатується, і I Інтернаціонал, не дивлячись на весь вплив Маркса в ньому, вдається значно від позицій, зайнятих в національній справі сим останнім, декларувавши, що завданням робітничої класи є „поборювання всякого деспотизму та здійснення рівноуправління всіх людей і всіх народів.“ Це було уже щось інше від „малих“, „неісторичних“, умираючих та нездатних до самостійного життя і економічного розвитку народів Маркса, Енг'ельса, Лясаля.

В суті річи ця декларація є лише нерозвинутою вимогою Бакуніна і сучасних соціалістів: „право кожного народу на самовизначення, на самостійність.“ Коли ж життя почало вимагати вияснення і розвитку підкресленої фрази з декларації, то проти переведення в життя цеї теоретично прийнятої фрази повстали однодушно соціалісти державних, великих народів. Їм, які мали свою батьківщину, було легко і вигідно прийняти постулат Комуністичного Маніфесту: „робочі не мають батьківщини“. Цей постулат вони й рекомендували соціалістам поневолених народів. І з того часу розпочалась і в літературі і в життю боротьба, яка триває і зараз, піддержується нині вбросю, військовою машинерією капіталізму і імперіалізму, — боротьба поміж соціалістами за право переведення принципу: „рівноуправління всіх людей і всіх народів“ в реальність, в життя.

В першій половині 80-х рр. XIX століття вмер перший Інтернаціонал, не зробивши більш нічого в національній справі. І в значній мірі його смерти сприяли ріжниці в поглядах і на національну справу двох найвизначніших проводирів його: Маркса та Бакуніна. Ці і інші ріжниці не дали тоді ще того синтезу поглядів двох великих революційних соціалістів, до якого тепер приводить соціалістів революція. Протиставлення тоді привели не до синтезу, а в значній мірі до загибелі Інтернаціонала. На його місце вже в кінці XIX століття, в 1899. році повстал II Інтернаціонал. Одним з проводирів II Інтернаціоналу став ідейний наслідник Маркса, Карло Каутський, який до початку XX століття стояв на засадах старої марксівської доктрини, напр., в 1887 р. писав, що „національне почуття стало фактором, котрий діє самостійно, без всякого зв'язку з економічним розвитком, а, при деяких умовах, навіть на шкоду цьому розвиткові,“ „національні стремління.... стають все більш і більш некорисними, а інколи і на відміну від шкідливими“ і т. д.¹⁾ Але вже в часи засновання II Інтернаціоналу К. Каутський став на нову позицію. Він визнав, що: „Пролетарська інтернаціональність означає не відсутність національності, а свободу та рівніство націй.“²⁾ Тоді ж і другі видатні західноєвропейські соціалісти, досліджуючи національну справу, далеко відійшли від основоположників марксизму. Найвидатнішими дослідниками її були Карл Реннер (Рудольф Шпрінгер) та Отто Бауер, творці ідеї національно-персональної, або екстеріоріяльної автономії. Нові погляди в національній справі почали заходити собі місце і в II Інтернаціоналі. Але до часу своєї передсмертної агонії в минулому році він нічого не зробив для здобуття національної „волі народів,“ не вказав шляхів до здобуття тієї волі, не дав конкретізації і спроб рішення питання нині. Сумно закінчує II Інтернаціонал своя істнування. І, уже конаючи, відходячи в небуття, на своїй люцернській конференції в 1919. році, коли народжувався новий революційний, повний життя й енергії III Інтернаціонал, вимірюючий другий, навчений фактами, історією, подіями, зупинився докладніше на справі націй, призначивши права на самостійність „малих“ народів бувшої Росії та давши їм місця в своїх рядах.

¹⁾ K. Kautsky: „Die moderne Nationalität.“ „Die Neue Zeit“ 1887.

²⁾ K. Kautsky: „Der Kampf der Nationalitäten um das Staatsrecht in Oesterreich.“ „N. Z.“ 1897, N. 18.

Всі спроби відживити ІІ Інтернаціонал не врятували його. Вліття до нього нових, почасти революційних сил, соціалістичних партій „малих“ народів, не могло йому, звичайно, дати порятунку. Вже ніщо не могло надати йому живого, будуючого, окриляючого, революційного духу, безмежної віри в близьку побіду соціалізму. І ІІ Інтернаціонал після свого двадцятирічного животіння коне, вмирає, хоч і тепер ще робить „заходи“ до відживлення — переносить свій осідок до Англії, збирається, кличе до себе...

III.

В квітні 1919. року народився в Москві, в центрі революційних поривів цього часу, ІІІ Інтернаціонал. Там, хоч досі ще не дійсний представник всіх чисто націй і соціалістично-революційних партій та напрямів, живе вже так званий Комуністичний Інтернаціонал.

Гадаю — не буде помилкою сказати, що на його необхідність вказали ще Цімервальд та Кінтал, хоч народився він лише в мухах російської та української, які перетворяться, чого бажаємо та в що віримо, в загалько-світову, революцій.

Відомо, хто веде провід в новому Інтернаціоналі. Відомі й його погляди на національну справу: „Право трудящих клас кожної нації на повне відокремлення“ — ось лозунг ІІІ Інтернаціоналу.

Ще на другій конференції в Цімервальді Н. Ленін, репрезентант Центрального Комітету Рос. Соц.-Демокр. Роб. Парти (фракція більшевиків) в партійній декларації заявив: „Не досить, щоби соціаліст кожної нації на словах визнавав рівноправність націй, або декламував, божився і клявся, що він проти анексій. Конечно, щоби соціаліст кожної нації вимагав зараз і безумовно свободи відділення кольоній і націй, поневолених його власною батьківщиною.“ В 1914. році в своїому докладі „Війна ї соціальдемократія“, виголошенному в Цюріху, Н. Ленін, по національному питанню і спеціально в справі України сказав слідуюче: „Московці — хами. Ми не тільки даемо гнітити себе, а ще допомагаємо гнітити інших...“ „Інтереси інтернаціонального пролетаріату, а щоськовського особливо, вимагають того, щоб Україна мала свою державну самостійність.“¹⁾)

Так само і автор „Програму Комуністів“ Н. Бухарін, в розділі про „Увільнення народів“ пише, що це „в програмі звільнення всіх

¹⁾) Див. подр. „Вісник Визволення України“, 1914 р., Н. 3—4.

маленьких гнітених країв та народів“, за котрими визнається право „на повне відокремлення“.¹⁾ Подібних заяв ідейних проводирів та членів III Інтернаціоналу, як і декларацій його самого, можна навести безліч. Йдучи логично по накресленому цими заявами шляху, Московський Совітський Уряд (на практиці виконавчий Комітет та навіть керуючий орган III Інтернаціоналу)²⁾ визнав не тільки право всіх націй на самовизначення, але згодився ніби і з фактами існування самостійних: Фінляндії, України, Білорусі і т. п. Безперечно, що така постановка національної справи була би на часи істнування пролетарських держав і повним розвязанням її, як би не те, що декларації і заяві, як III Інтернаціоналу, так і російського Сов. Уряду, перетворились в життя лише про око людське, на папері, на зверх, а в дійсності залишились фразами, такими ж, хоч і далеко далі йдучими деклараціями, які робились і I і II Інтернаціоналами.

Бо, дійсно, хіба III Інтернаціонал виявляв свій вплив в Росії, аби, як то казав Ленін „зараз і безуловно“ були в ній відділені „кольонії та нації“, поневолені його власною батьківщиною? Так. Москва вживає силу заходів, аби підняти англійські кольонії проти їх метрополії, проти визискувачів, нації Ісламу проти їх гнобителів, але і то робиться не для визволення їх з гніту національного, а лише для підтримки тих викликаних рухами революції соціальної в Росії. А чи не боролась та ж Москва з другого боку впродовж 17, 18, 19 років ХХ століття проти фактичного вілокремлення від метрополії Росії кольоній: України, Латвії, Білорусі, Литви; проти дійсного самовизначення трудових народій цих країн? Хіба в перші дві окупації України погодився б член III-го Інтернаціоналу — Російська Комуністична Партія на національний, самостійний радянський український уряд? В 1919 р. під час афішувавшого себе українським уряду Раковського, московський уряд не міг хіба до себе привласти славетної фрази Наполеона I. до делегатів міста Ерфурта: „Je ne suis pas votre prince, je suis

¹⁾ Н. Бухаринъ: Программа коммунистовъ (большевиковъ). Будапешть 1919 р., ст. 91 и 92. Від поглядів Леніна Бухарін одніаче ріжниться тим, що в своїй позиції стоїть не на самовизначенню націй (робітників і буржуа разом), а лише робочих класів.

²⁾ Що це є так, видно хоч би з офіційного видання III. Інтернаціоналу: „Коммунистический Интернационалъ“ Н. 9, де ясно проводиться думка, що російська партія большевиків керує і Совітським Урадом і III Інтернаціоналом.

otre maître,"¹⁾ змінивши в ній лише одне слово prince на слово „gouvernement“?²⁾)

А неперетворення бездоганних принципів III Інтернаціоналу в реальність коштувало нечисленних жертв, викликало піднесення національного чуття до нездорових форм і то не в буржуазії, вона — російська, а в українських, білоруських, кубанських, грузинських і т. і. селян і робітників, воно справді затемnilо їх класову свідомість, бо поставило проти них, хто, несучи соціальне визволення, рівночасно лише на словах ніс її національну волю; а ці слова адіснялись в той спосіб, що за саму приналежність до тої нації, яку визволяли, розстрілювалось.³⁾ В той же час завідомих чорносотенців та контрреволюціонерів, але „общеросів“ (як виприклад В. Шульгина, відомого редактора „Кievлянина“, уже заарештованого), большевиками випускалось на волю і не переслідувалось. Така політика російських большевиків давала привід думати трулящим: „таку вони нам несуть волю?!“ давала привід сумніватись в широті большевицьких соціальних обіцянок.

Ми добре знаємо погляди, а надто почуття особливо російських, але і взагалі великородзинних соціалістів на національну справу.⁴⁾ На жаль, від впливів Маркса, централістичних тенденцій російської соціальної демократії, яка ще на 2-му своєму візді трактувала гарантії націям „повної свободи культурного розвою“, як націоналістичне гасло, і „великородзинності“ зовсім ще не позбавились в центрі сучасного революційного соціалізму. Для нас, українських соціалістів, це є незрозумілий. Ми розуміємо ще, коли революційний

¹⁾ Я не ваш принц, я ваш господар.

²⁾ Уряд.

³⁾ Згадаємо розстріляних в Київі наших товаришів, з котрих два були лівими у. с.-р., стояли за повне порозуміння з большевиками і згинули лише за те, що мали посвідки, написані на український мові, товаришів Пугача, Зарудного, Бочковського, Лебідя та багато других!

⁴⁾ З них може лише т. звані максімалісти широ та дійсно його трактували, уже в 1906—1907 році виставивши гасло: „Рівне право всіх народів та їх частин на повне відокремлення чи на самоуправу“, див. Гр. Нестроевъ „Із днівника Максімаліста“. Париж 1910 р., ст. 97. окремі люди, більш-менш приязні відродженню та волі народів, були і серед р. соц.-революціонерів, як напр., вищезгадані автори статей в „Соціалісті-Революціонері“ і серед європейських марксистів, як також уже згадані — Каутський, Рейнер, Бауер, Адлер. Але це — винятки.

нарід несе, хоч би й на штиках, соціальне визволення. Це може в по-
спідовним революційним актом. Але яким протирічкам проголошеному кому-
ністами ж „самовизначення народів“¹⁾ в несения разом в соціальному
визволенню, і то на вістрях тих же штиків, не тільки не повної волі,
а в нових лише формах знов національного закріпощення. Бо
чим був російський по складу уряд Раковського на Україні,sovітський
уряд Білорусі, Фінляндії, Криму? Урядами самостійних народів? На-
ціональнимиsovітськими Урядами? Звичайно, ні. Вони може були на-
ціональними, але національними російськими, вони були урядами, по-
ставленими комуністами великого „історичного народу“ в числа кому-
ністів того ж народу. Чи, може, все це треба розуміти, як реалізацію
рецепту Маркса для забезпечення „тривкості“ революції? (Див. при-
мітку на стор. 2.) Я наведу тут докази і ілюстрації свого твердження,
докази того, що і зараз ще російські комуністи не розуміють необхід-
ності надання волі українському трудящому людові в керуванню
революцією на Україні, докази їх „марксизму“ в його життях від-
кинутих пережитках, докази їх безоглядного централізму.

IV.

Почну з окремих членів російської комуністичної партії. Не більш,
як два місяці тому, один з перебуваючих за кордоном комісарів росій-
ськогоsovітського уряду в бесіді з моїм товаришем заявив, що в лише
„один русский народ“, себ-то окремого українського народу немає.
Його дальші розмови про Україну відповідали, звичайно, цій головній
думці. Другий впливовий член російської комуністичної партії в при-
сутності того ж товариша сказав: „Ну, що за київський уряд. Це ж
не серіозно. Всім править Москва. Самостійність України — це
абсурд.“

І третій російський комуніст за кордоном, який вів відповідальну
працю в одній з російських організацій, агітував серед українських
полонених в тому смислі, що „ніякої України немає, є лише „одно
общее русское дело“. І таких прикладів можна навести ще силу.²⁾ Але то не окремі люди, можуть мені сказати, то не думка партії чи
уряду. Минаю тому і такі, можливо, ляпуси, як обмірковання в Москві

¹⁾ Вживачи слова „самовизначення народу, нації“ я говорю лише про
його трудові маси.

²⁾ З причин зрозумілих я не можу тут назвати прізвищ цих трьох комуністів.

питання про електрифікацію юга Росії, то в Дніпра, а наведу думки українських комуністів про політику російських большевиків на Україні.

Але раніш, ніж перейти до них, мушу пояснити слідуюче:

Я тому довше спиняюсь на поступованию большевиків спеціально в українській справі, що, самозрозуміло, його найкраще знаю, а з другого боку — воно в основах є тим самим і відносно всіх інших народностей бувшої Росії. Новий ж живими прикладами того (крім меною вже вище вказанених) є політика російського совітського уряду і відносно Грузії, Азербайджану, Персії та Поволжької — ніби Татарсько-совітської республіки. Те, що Совітська Росія визнала і заключила мир в Естонію, Латвію та Литвою, не є доказом, який протирічить твердженню, що політика її до всіх народностей бувшої Росії в суті річай однакова. І це ось чому. В свій час совітська Росія вела переговори з гетьманською Україною і була напередодні заключення з нею миру. Тому що ця остання в той момент була сильною, піддержувалась Німеччиною. Як тільки на Україні почалися внутрішні розрухи, викликані повстаннями проти гетьмана та Німців, і Московщина побачила, що легко зможе окупувати Україну, вона це і зробила. Те саме приблизно повторюється в Грузію. Натякі на те є і в Литві.¹⁾ Совітська Росія не робить того в Естонії та Латвії, бо зараз це для неї з усіх боків невигідно. Є ще причина, чому до цих держав совітська Росія ніби толерантніша, ніж до України. Вони не мають українського хліба, цукру, вугля, сала, одеського та інших портів . . . Таким же непевним, беручи на увагу загальний напрям політики Совітської Росії, є і визнання демократичної Східної Сібірської Республіки. Та вона і далеко занадто. Проте, коли совітська Росія зможе і туди направити свої сили, вона дбатиме про перетворення і цієї в совітську. Та це ми витаали б, коли б тільки і туди Росія не надіслала також свого якогось „гастролючого“ президента à la Раковський для перетворення її ще і в російсько-совітську. Хоч, як далі це побачимо, взагалі є надія, що Москва, нарешті, таки змінить свій новітньо імперіалістичний погляд на „малі“ народи бувшої Росії і стане твердо на нові революційні принципи в національній справі. Але повернемось до того, що „було“, доки дійдемо до думок про те, що „буде“.

¹⁾ Заняття російськими військами Вільна і заведення там совітського устрою через кілька днів по підписанню миру з Литвою — що є то?

Ось які думки і факти висловлюють і наводять українські комуністи про політику російських більшевиків¹⁾ на Україні.

Нехтуючи українське національне питання і рахуючи, що правити на Україні можна, не числючись з місцевим трудовим людом і обстановами, совітська влада на Україні, складаючись з членів тої ж К. П. б. У. (фактично, як це я далі покажу, цілком російської партії), на думку членів цієї ж партії: „не тільки не використали цієї можливості (втягнення в будову місцевих пролетарських та полу пролетарських елементів країни М. Ш.), але цілим рядом помилок настановила проти себе тих, на кого мусіла спертись“. „Своєю кровлю заплатила за них (помилки цієї російської партії М. Ш.) робоча кляса та селянство України.“

З великою силою аргументації доводить ця брошура всю страшну розбіжність політики Росіян в потребами революції. Вона пятине вождів К. П. (б.) У. за їх нерозуміння того, що соціальна революція на Україні не може бути переведена інакше, як силами цього самого (українського) пролетаріату.

„Послѣ национального угнетенія украинскаго народа во времена Романовых и Габсбургов всякая попытка изъѣѣ распоряжаться судьбою страны неизбѣжно будет вызывать отвѣтный рост национализма.“²⁾

Отже самі комуністи, члени тої партії, що робить політику і уряд України, визнають, що не український пролетаріят у владі на Україні, а що, „судьбою страны распоряжаются извѣѣ“. Нею „распоряжаются“, як сказано в „проекті декларації про об'єднання Раїянських Республік“, виданому Українською Комуністичною Партиєю боротьбистів в 1920 році. представники „об'єднанческого курсу“, Раковські, названі в цій же брошуру радянськими гастрольорами.

Автори „проекта резолюції“ пояснюють оте нерозуміння гастрольорів з Росії потреби і необхідності проводити в житті принципи самовизначення та самовизволення „заинтересованостю пролегаріата Россія в сохраненіи прежней системы распределенія промышленных районов, измененіе которых могло бы повлечь за собою закрытие ряда предприятий в Россіи и перенесеніе их на бывшія окраины. С другой стороны идеологическим вліяніям на членов партії интелигенции и чи-

¹⁾ Привожу їх, на основі виданого групою членів К. П. (б.) У. Комуністична Партия більшевиків України) „Проекта резолюції про політику партії“, вид. в лютому 1920 р. в Київі.

²⁾ Ibid.

новничества, для которых всегда отпаденіе окраин означает сокращеніе „культурного“ их вліяння на эти окраины и вытесненіе их оттуда мъстными силами“. Так ось що не дає можливості визнати право українського народу самому творити своє життя! Цим пояснюється „безумний и гибельный для дѣла революції план окупації України военными и политическими силами Совѣтской Росії“.¹⁾ Гадаю, що мені немає чого доводти, оскільки не відповідають лъозунги про самовизначення і волю всіх народів, навіть в формуліровці не Леніна (нації), а Бухаріна (трудові верстви нації) практичним переведенням цих лъозунгів в життя на території бувшої Росії. Лъозунги ці і домагання вийшли з праші мозку, але не вийшли в працю організму.

Я не хочу наводити більш цітат в того страшного акту обвинувачення в короткозорості, шовінізмі, росходженні декларації з ділом, яким є згаданий проект, внесений на з'їзд партії комуністів України членами ж її. Їх багато, і вони убийчі.

Пишуть же проект цей, як я уже зазначив, члени *de facto* (а не по назві) російської партії, чому докази подають сами автори брошюри, виставляючи вимогу, щоб партія К. П. (б.) У. була не „частиною Російської Комуністичної Партиї“, а окремою секцією Інтернаціонала, кажучи, що „Центральний Комітет К. П. (б.) У. був (Москвою) відклианий з України в повному складі і розвязаний“, що він був в повній залежності від Ц. К. Р. К. П. „і мусив виконувати всі вимоги його, навіть тоді, коли він лішив їх шкідливими для справи революції на Україні“. Тих з членів К. П. (б.) У., хто не погоджувався з „голими інструкціями Ц. К. Р. К. П.“ евакуували з України . . .

От яка була самостійність Української Радянської Республіки! Не декларована в відоах Троцького та промовах Раковського, а в дійсності . . . І я не підбираю спеціально фактів в передзвятістю. Ні, я щасливий би був почути про протилежні цім факти. Їх, на превеликий жаль, майже немає.

Як я уже зазначив, російські комуністи лише починають розуміти, що робили їх роблять помилки, нехтуючи остаточне розвязання національної проблеми, так тісно звязаної з вимогою революційного соціалізму: діло звільнення робочих є діло їх самих. Новий варив націоналістичного почуття в Росії в звязку з офензивою на Польщу

¹⁾ Ibid.

(яка також, між іншим, трактується не як війна радянської України за визволення своїх братів-трудачих, як Великої України, так і Галичини, не як війна союзних Української та Російської Радянських Республік проти Польщі, а як війна Росії з Польщею), може знову задержати і так уже повільний хід російських комуністів до вирівнання слів з ділом, програму в політикою, гасл з їх писанням в книзі життя, бо всяка війна вимагає повищеної централізації. Отже є новий привід для боротьби з „сепаратизмом“.

Стає зрозумілим, чому соціалісти „недержавних“ народів Росії, які часто принципово стояли на тих же соціалістичних засадах, на яких стоять III. Інгернаціонал, із-за боротьби на національному ґрунті, перевертались на ворогів проводирів і ввразників його ідей, на ворогів московських большевиків. Говорю, звичайно, тут не про тих зрадників соціалізму, які у всякому разі опинились би в стані контрреволюціонерів, бо по суті ніколи соціалістами не були. Говорю про тих, які тепер, коли починають минати часи непорозумінь між російськими революційними соціалістами (комуністами) і трудовими масами раніш поневолених народів, радо, широко і отверто йдуть до спільної праці з своїми бувшими з-за трагічних непорозумінь та нерозумінь ворогами, з чуттям гідливості кидають тих, з кем в коаліцію вступали рятуючи національні здобутки революції. Бо коли російські соціалісти твердили: треба боротись за визволення соціальне, воно дастъ і національне, то недержавні казали: без національного не буде і соціального визволення, тому, хоч би і в несоціалістичній коаліції, здобуваймо волю національну, а потім уже соціальну. Життя показало і першим і другим необхідність гармонії та одночасовості в розвитку й знищенню всякого поневолення. Нема куди правди подіти: одна крайність породила другу. І чесні переконані соціалісти йшли в „демократичні“ уряди, а таї в спілку з... імперіалістичними державами, а в найкращому разі заховувались лише пасивно vorоже до борців революції і соціалізму з Московщиною. Ось що є національне почуття! Згадаймо повстання. Скільки трудової крові з-за перетворення слів в діло, з-за протиріч між словом і ділом.

Багато чого навчили нас три роки революції на Україні; московських большевиків — три окупації. Самостійність України не тільки формально визнана, вона навіть підкреслюється. А по-за тим Україна є і в федерації з Росією, має спільне військо з нею, спільні

фінанси. Всім править, як я уже й писав, Ц. К. Р. К., П. Цілком зрозуміло, що до федерації нє тільки Російської Совітської Республіки в такою ж українською, але всіх таких республик, коли вони повстануть, мусить прийти. Це буде. І наша партія ставить в програмі: „Соціалістична федерація народів всього світу.“ Але коли і в якій формі? Невже ж одразу заведеться їй спільні фінанси і спільне військо? Коли б можна було зробити скок та перестрибнути від буржуазної держави до бездержавності, тоді б можливо, але також не обовязково все стало б спільним, але тоді взагалі і мови про військо, напр., не було б. До того, в кожному разі, повинна перейти фаза пролетарських держав. Через що ж в самого початку самостійності бувших малих народів у них її відбирати та вводити спільні фінанси, тіснішу, ніж при найближчій федерації, економичну звязь, диктатуру Ц. К. Р. К. Н.?

Хіба може бути сумнів, що радянська Україна йшла б і без того в повному контакті і порозумінні, мала б найгініші добровільні звязки та договори з совітською Росією? Сумніву в тому не має. Відповідь же на питання, поставлені вище, ясна. Її дали члени К. П. (б.) У.; я її вище вже наводив. На жаль, та нація, що звикла культурно та економично панувати, почувати себе вищою, звязувати, грати домінуючу роль, і зараз того ж хоче. Бажає диктувати, бо це дає хоч і не капіталістичну, але все ж надзвартість. Ось, наприклад, як в'ясовує тов. Левинський (укр. комуніст) „Drang“ большевиків до алуки й федерації.

„Адже ж не дастесь заперечити, що в поневолення народів користуються не тільки визискуючі класи угнітаючої нації, але також і визискувані... (тов. Левинський далі подробно пояснює, чому саме). Цей факт майже непомітно опановує їх політичну психіку. Цим треба пояснити, чому англійські робітники в такого завзятістю боронять приналежність Індії та других кольоній до Великої Британії, чому вони проти самостійності Ірландії, чому австро-німецькі робітники були за удержання Австрії, чому державно-німецькі робітники були проти відділення від Німеччини французького Альзасу та Лотарингії й польських її провінцій, чому польські робітники так завзято виступали проти поділу Галичини, чому в кінці московські робітники завсіди в словах і на ділі боронили цілість і неподільність Росії, нарівні в найбільш

реакційними її елементами й вистувають проти самої думки про відділення України від Росії і т. д.¹⁾

Факти життя приводять до таких думок дуже лівого, як відомо, соціаліста одної з недержавних народностей.²⁾

До таких же висновків можна прийти логічно розшифровуючи цітований проект резолюції.

VI.

Але чому саме соціалісти гнетених народів так стоять за самостійність своїх держав, навіть радянських, себ-то держав трудового селянства та пролетаріату.

Поминаючи мотиви, які керують патріот-соціалістами, зрадниками соціалізму, передавшимися свідомо до табору буржуазії та працюючими на добро й „во здравіє“ національної буржуазії, знаходимо такі аргументи у соціалістів б. недержавних народів.

Побіда над капіталом може бути лише тоді досягнена, коли вся енергія трудящих буде вжита виключно в бік бою з ним. Всяке відхилення уваги робітництва в якусь іншу сторону є шкідливою для справи соціалізму. Таким відхиленням уваги була в свій час в Росії необхідність політичної боротьби проти царата, в якій соціалістам не рідко приходилося йти разом з ліберальною буржуазією. Тепер ним є національна справа. Отже її треба вирішити раз на завжди так, аби вона ві в якій мірі не стояла на заваді розвиткові й рухові соціалізма, не затемнювала свідомості трудящих мас, як поневолених, так і пануючих народів. Таке певне вирішення можливо при наданні абсолютної свободи й самостійності кожній нації. Себ-то через самостійні, національні держави (доки взагалі існуватимуть держави). Всякий розвиток найкраще відбувається в природних обставинах; дитина найліпше вчиться грамоті на рідній мові. Отже й класова свідомість до робітника прийде найскорше, коли його розум і почуття прийматимуть науку соціалізму в національній формі, коли розвиток культури, себ-то й соціалізму піде природно, в повному розкріпощенні національного духу, при повній від кою б то не було незалежності народу.

¹⁾ В. Левинський: Народність і держава, ст. 123.

²⁾ До речі. За цей уривок український комуніст Дятлов заніс В. Левинського до „правдолюбів з II золотої Інтернаціоналі“. Але він забув, очевидно, січневу промову Леніна про шовінізм російських комуністів.

Ми боремось за найшвидчий нічим незатриманий розвиток продукційних сил. Отже і тут звязаність народів та господарств, підчинення їх, хоч би в найлекших формах, другим народам та державним одиницям звязують цілком довільний розвиток та поступ.

З другого боку, всі федерації буржуазної історії показують, що в них сильніща, більш розвинена нація або частина брала гору над слабішою та її собі підчиняла, асімілювала. Небезпека цього не може зникнути одразу і в пролетарській федерації. Про це нам кажуть і З роки російської революції, і застерігаюча промова Леніна на візі рад про „шовінізм“ російських совітчиків, і сторінки з „Программи Комуністів“ Бухаріва, де, хоч і не ясно, але вказується на можливість у „угнетательської часті пролетаріата — недостаточного понимання положення угнетенных двойным гнетом частей „инородческого пролетаріата“,“¹⁾ і вищеприведені уривки в „проекту революції“.

Отже для того, аби вступати в кімсь в федерацію, нація мусить бути сильною, закінченою нацією, яку не вможуть собі підчинити (яка, самоврозуміло, й собі нікого не стала б підчиняти) другі федеруючі. А якраз майже всі, наприклад, народи бувшої Росії, в силу вікового гніту, не можуть мати зараз, аж поки самостійним життям, самостійною творчістю її не придбають, потрібної при всякій федерації відпорної сили. Державні ж народи (беремо російський народ) матимуть ще довго, навіть при пролетарській державності, звички національно пануючої народності,²⁾ культурну силу, що сама по собі виказуватиме свій домінуючий вплив при евентуальній алуці держав малої та великої, неісторічної та історічної, недержавної та державної, хоч би і соціалістичних радянських, поміж себе. Хай пройде час. У демократії великорідженів націй, коли вони прожують цей час в обставинах нового пролетарського буття та думання, в державі, кермованій пролетарською диктатурою, зникне психолоґична закваска від старого буржуазного ладу; у народів нових в державному життю, коли пройде період їх самостійного існування в національних формах, стане твердою їх національна культура та сила. Тоді без підрозні можна йти до федерації, до злуки, бо ніщо не стоятиме тому на заваді.

¹⁾ Бухарин: „Программа коміністов“, стр. 92.

²⁾ Не можна за це „лягти“ пролетаріату державних народів та пояснити це національною рисою. Це є не його вина, а також витвір існувавших продукційних взаємовідносин і політичних умов в добу капіталізму.

Росія має багато спільних економічних інтересів з Німеччиною. Але як би прийшло в останній до системи совітів, чи стало б одразу питання про спільні фінанси й військо Росії та Німеччини? Чи прийшло б одразу до такої федерації між ними? Безумовно, ні. Федерація може б і була, але тільки в смислі союзу двох рівних, суворених, однаково вартих і впливових держав.

В свій час ми бачили на прикладі, як йшов на поміч угорському радянському урядові радянський уряд України. Які сумніви були у проводирів угорського пролетаріату що до політики Раковського¹⁾). І можна з певністю сказати²⁾), що не прийшло б (коли б навіть були спільні в той час кордони Угорщини та України) до федерації цих двох радянських республік, поки на чолі української стояв би Раковський. На ваваді тому стояло б не національне недовір'я до сусіда, а особистий, може, фактор. А що ж коли до нього ще примішалось би і національне питання?

Коли можливі найтіспіші економічні звязки — обмін, коли можливий і обовязковий діловір наступаюче — оборончий проти капіталізму, іншо тепер же, коли це є таким для нас болючим питанням, накидается нам обовязкову федерацію, — проходять такі питання в думках „недержавних“ соціалістів та викликають недовір'я до тих, хто в програмі і деклараціях заявляє: „відокремлюйтесь, це ваша справа, ваше право. Інтереси інтернаціонального пролетаріату, а московського особливо, вимагають того, щоб Україна мала свою державну самостійність..“, а в практиці веде, іменно веде (бо використовує для того зовсім і не місцеві „сили“ пролетаріату) малі народи до обовязкової федерації в великим, до „федерації“ — тоб-то диктатури російської комуністичної партії, абсолютно нехтування інтересів місцевого трудового люду.

Інструкції Ц. К. Р. К. П. „виливались в форму захисту інтересів революції тільки в Великоросії“, „мову (українську) в якісні пригирством ігнорували“.³⁾ На практиці федерація була окупацією. Це стверджують самі члени К. П. б. У. Трудовому народові обрядли окупації. І разом з ним, що виборов і викровятив собі самостійність, ми,

¹⁾ Матеріали про це (радіотелеграмми Б. Куна до Москви) були в 1919 р. опубліковані в „Pester Lloyd“.

²⁾ Кажу, як людина, що перебула весь період рад в Будапешті і мала особисті зносини з проводирями угорського комунізму.

³⁾ „Проект резолюції.“

українські соціялісти, стоїмо за самостійну радянську Україну. Соціялісти інших народів б. Росії через ті ж в основах причини стоять на тому ж.

VII.

Очевидно, доба національного поневолення ще не остаточно минула в Росії. Національне поневолення є зверхнім показчиком культурного, економичного та соціального поневолення; нині воно в нових формах. Не визнаючи на ділі самостійності України та других країн бувшої Росії, російські большевики власне не визнають всіх відмін кожної з них в культурній, політичній та економічній структурі, викавують стремління до їх нівелляції і тому льогично приходять не до визнання влади суверених трудових верств тої чи іншої країни, а до поборювання цієї суверенності та насаджування своїх „гастрольорів“, які уже безоглядно нищать всі місцеві відміни і дбають не про розвиток революції в даній країні, а про інтереси революції „тільки в Великоросії“. Тому, наприклад, в Україні вивозяться машини до Росії, не допускається відкриття підприємств на Україні, бо це може дати „зачинення низки підприємств в Росії“, зберігається стара царська система розподілення промислових районів і т. і. Тим самим всі місцеві трудові маси, вся нація трудалих, робітників та селян від будуючої творчості відкидається. І ці революційні чинники країни трактуються вдебільш, як контр-революційні, ім не дозволяють керувати своїм визволенням. Наслідком цього є повна ізольованість насаджених та чужих радянських урядів і їх повний крах. „Раковські“ роблять „політику“, а місцеві маси в найліпшому разі „безмолвствують“. На Україні ж трудовий народ не мовчав. Маючи в собі революційний запал, бажаючи творити сам своє нове життя, трудове селянство йшло в повстання, але не проти радянської влади, а з лозунгами: „хай живе влада рад“ і „геть чужинців“. Йшло тим же шляхом і робітництво: київське, конотопське, харківське.

Чого ж вони хтіли? Влади трудового народу, а не диктатури чужих, хочби і революційних висланців. Вони хтіли своєї місцевої національної соціялістичної влади. Вони не хтіли, щоб з України вивозилося до Московщини все, що тільки мало цінність: заряддя продукції, хліб, цукор, наречішті, місцева інтелігенція і проводирі народу — члени українських соціялістичних та комуністичних партій. Вони

не хтіли, щоби на місцях правили привозні, а не місцеві себ-то іонаціональні революційні комітети. Вони не хтіли кумедії, коли представники цих привозних ревкомів і не червоної української, а російської совітської армії рішали про долю та потреби українського трудового люду. Загалом кажучи, вони не хтіли погодитись з тим, що трудове селянство та українське робітництво (ці 90% всеї української нації) відсовуються від влади і грають ролю марionеток, а при реквізіціях на селах — ролю якогось новітньої формізації комуністичного бидла. Трудячі верстви і їх проводирі хтіли національного радянського ураду, своєї трудової диктатури, а не хоч би й разпрокомуністичної диктатури над собою, і бачили, що це можливо лише при дійсній суверенітети нації, себ-то при самостійності своєї країни.

І ця самостійність є в інтересах всієї революції.

В своєму національному програмі большевики не пішли по шляху поділу на великі та малі народи, вказаному Марксом. Вони не кивули гасла: „робітники не мають батьківщини“, а пішли тут, як і багато в чому іншому, по дорожковам Бакуніна. Але, прийнявши його концепцію національності і її визволення, вони на практиці не вмогли в цій області позбутись своєї марксистської психольогії. Бакунін писав про Маркса: „йому не вистарчало самого інстинкуту волі: як Німець та як Єврей, він з голови до ніг прихильник авторітетного порядку (*un autoritaire*).“¹⁾ Цей дух авторітету перейняли московські большевики від Маркса. Прийнявши бакунінське право відокремлення кожного народу, вони проводили однаке відносно народностей б. Росії принцип, який Маркс находив необхідним прикладати до славян Німеччини; а саме: „як що вони (себ-то славяне) спробують повстати ще раз... довг Германії ясний. Щяка країна, яка під час революції втягнена в зовнішню війну, не може терпіти Вандеї в своєму власному оточенню.“ I російські большевики трактували українську національно-соціальну революцію, як Вандею, яку треба поборювати, врадивши тут Бакуніна, який так яскраво вимагав лише одного: „аби кожному народові, малому чи великому, були цілком дані права та можливість робити по волі,“ який розумів, що: „потворно, безглуздо, злочинно, смішно, практично неможливо, в один і той же час повстати в імя волі та пригнічувати сусінні народи.“²⁾ Трагедію є, що російські большеви-

¹⁾ Nettbau: Biographie de Michel Bakunine.

²⁾ М. А. Бакунінъ: „Русским, польским . . .“

вики в життю щіли за національними постулатами Маркса. Операючи термінологією Бакуніна, цього ідеального федераліста, вони в дійсності залишаються централістами — авторітарного типу. Тому то їх „федерація“ є антитезою самостійності.

VIII.

В добу повного комунізму, остаточної фази його розвитку, не може, зрозуміло, існувати національного питання. Бо комунізм не лише регулює громадські продукцію та споживання і здійснить зasadу, що в суспільстві „кожний — по його здібностям, кожному — по його потребам“, вробивши людство господарем природи, але дасть таку повноту волі кожній окремій людині, що не буде мови про яке-небудь національне, культурне, соціальне чи політичне гноблення. Але до того ще не близько, і перехід лежить через державу. I, ставлючи для цього переходового часу постулат ще I Інтернаціоналу: визволення робітників в справу самих робітників, і III Інтернаціоналу: кожен народ має право на самостійність, ми кажемо: самостійність потрібна народові, трудящій нації для визволення самих себе — самими собою. Не самостійність для „самостійності“. Самостійність для дійсного досягнення повної свободи робітничих мас.

Але як же виглядатиме національна справа в період соціалізма, перед-ери комунізма, в добу існування пролетарських та трудових держав і під час їх відмирания й вростання в комунізм, по теорії відмирания держави? Прямої, ясної відповіді на це не знаходимо ні у Маркса, ні у Енгельса. Подивимось, яку конкретизацію дають нам в цій справі ті пролетарські держави, які вже існували, або ще існують.

Французьку комуну зовсім не цікавило національне питання. Вона мала діло з національно однородним тілом тодішньої Франції. Коли тоді і дебатували питання про федерацію, то ставилось воно в площині лише економічного, політичного та соціального спору. Национальний мент не грав тут ролі.

Що іншого дає нам досвід пролетарської державності Угорщини. Тут маємо рішення цілком конкретного змісту, зафіковані до того ж

в „Конституції Угорської Соціалістичної Федеративної Радянської Республики“.¹⁾

Конституція вводить і яскраво проводить федеративний принцип, який відноситься якраз до федерації народностей, що заселяють Угорщину. Уже в § 3. „основних принципів“ Республіки читаемо: „Радянська Республіка є вільною спілкою вільних народів.“ В дальшому наємо розвиток цього принципу і цілий розділ, спеціально призначений національній справі.

§ 14. Угорська Радянська Республіка не знає ніякої ріжниці рас чи націй. Вона не терпить ніякого утиску національних меншинств і ніякісінського обмежування для вживання їх мови. Кожний може вільно вживати свою рідну нову, і всі власти обов'язані всяке прохання, подане в будь якій мові, що вживається на Угорщині, прийняти, кожного вислухати в його рідній мові і на цій мові вести з ним розмову (*verhandeln*).

§ 15. В Радянській Республіці виконує верховну владу краєвий конгрес союзних (*verbündeten*) Рад.“

Уже в цих §§, які стоять в загальних розділах Конституції, бачимо повну толерантію до націй Угорщини. В Центральному Виконавчому Комітеті „всі нації, що живуть в краю, представляються в цьому комітеті, відповідно до числа свого населення“.

Але, з розділу „Право націй в Угорській Р. С. Ф. Республіці“ читачі побачуть, як вірно, доведені до логічного кінця, були вироблені основи розвіщення національної проблеми в пролетарській Угорщині.

Всім націям конституція в дійсності давала право і можливість рішати про свою долю самим. Були, правда, неясності в конституції. Наприклад в § 80-м. Угорська С. Ф. Республіка „не відкидає того, що визволені національні області по бажанню населення та в наслідок їх економичної сили можуть утворити союзну з нею окрему Радянську Республіку“. Тут, таким чином, предопреділено, що кожна національна республіка, що повстала б на бувшій угорській території мусіла б бути радянською. Але що можна проти цього сказати? Ми, українські соціалісти, не стоїмо ж на тому, щоб дати

¹⁾ Розділ конституції про „Право націй в Угорс. Р. С. Ф. Республіці“, з огляду на його великий інтерес, подаємо нижче повністю.

можність уже визволеній соціально і національно країні йти внову від своєї пролетарської диктатури до нової диктатури над собою: панів, поміщиків, банкірів і т. д.

Так само зрозумілім є в причин, на яких я вже вище зупинявся, коли казав про необхідність різних союзів, договорів російського з українським радянським урядом, поставлене в наведеній вище фразі слово „союзну“. На жаль, неясно, що розуміти під словом „союзна“. Але, очевидно, цей термін не вжигий в смислі „федеративна“, бо іоруч в ним стоїть опреділяючий характер самостійності держави термін „окрема“.

Коли ми вірно розуміємо вставлений тут вираз „союзна“, то, повторюємо, лічимо його цілковито доцільним і логічним. Туманною і ніби вставленою з якоюсь задньою думкою вдається нам фраза про відділення національних країн „і в наслідок їх економичної сили“. Для рішення про самостійність тої чи другої країни цілком вистарчаючою є воля її трудящих. Очевидно, що вони самі, як суверен національної волі і знавці становища своєї країни, мусять рішити про те, оскільки їм дозволяє або не дозволяє економична сила їх країни оголосити її самостійною, „окремою“ одиницею. Встановлення ж такої умови відділення в конституцію мимоволі ставить нове питання: „хто ж констатуватиме ту, так мовити, економичну зрілість, бажаючої відокремитись нації. Коли тут немає задньої думки, що її, мовляв, може встановити лише пролетаріят цілої Угорщини, себ-то дійсного обмеження прав нації, то який другий змісл має ця умова?“

Ще хибою розділу є, на мій погляд, відсутність конкретизації виразу „бажання населення“. Не сказано, „трудового“, що, очевидно, мається на увазі. Головне ж — не має вказівок, як, коли, через які органи має населення висловитись про своє бажання мати чи не мати „окрему“ країну. Ця відсутність могла б на практиці повести до багатьох непорозумінь.

Але, поминаючи ці та другі уваги, які в приводу рішення національного питання, прийнятого цією конституцією можна було б ще зробити, мусимо признати, що конституція Уг. Р. Ф. С. Республіки дала теоретично майже бездоганні принципи і положення для рішення національної проблеми в пролетарській державі, трактуючи це питання яскраво та повно і справді даючи народам Угорщини можливість до

вільного вирішення ними форм свого національного існування, волю і сувереність її.

Я пояснюю все це головним чином тим, що Угорці самі зазнали добре, що в національний гніт, і не були „великодержавною“ нацією, тому і вмогли краще зрозуміти „стан гнічених подвійним гнітом частин інороднього пролетаріату“.

На превеликий жаль, світова контрреволюція перемогла пролетаріат Угорщини. І якраз непереведення в життя принципу волі нації московськими большевиками, що так сприяло контр-революції на Україні, не дало змоги пролетаріатові Росії і України простягнути Угорцям так ждану ними руку помочі.

Ось приклад тої ваги, яку має необхідність для соціалізма розвязати остаточно трактоване питання.

Угорці не встигли перевести на практиці теоретично опрацьовані ними принципи розрішення національної проблеми. Словаччина була від Угорщини майже весь час відтята, Руська Країна в одній частині катувалась Румунами, в другій знаходилась разом з Словаччиною від владою Чехів. Залишались Будапешт та його околиці. Угорська революція, революційна, прекрасна в своїй героїчності совітська Угорська Республіка, пя пролетарська держава лишила нам тільки документ. Але, як ми вже бачили, і він дає багато. Я лічу, що намічена ним постановка справи є для соціалістичної держави вірною, бо є соціалістично справедливою, даючи спромогу трудящим кожної національної країни суверенно творити своє життя.

IX.

Конституція совітської Росії,^{*)} прийнята на V Всеросійськім Конгресі Рад 19. іюня 1918 року, не має такої повної обробки національного питання, як вище розібрана. В вій немає розділу по національній справі, і вона лише дуже побіжно торкається її.

В § 2. розділу I-го конституція оголошує, що „Російська Совітська Республіка буде збудована на основі вільного союзу вільних народів^{?)}, як федерація національних совітських Республік“. В § 4. того ж розділу сказано, що вона буде добиватись миру, на основі „права самовизначення народів і що, з огляду на бажання вбудувати

¹⁾ Під руками був у мене переклад її на німецьку мову.

²⁾ В перекладі „Nationen“.

„дійсно вільний і добровільний союз робітничих клас всіх націй Росії, на основі федерації „совітських республік Росії“ — „представляєт“ (Совітська Росія) „робітникам та селянам кожної нації рішити самостійно на їхньому власному повномочному Радянському Конгресі, чи і на яких підвалах вони бажають взяти участь в федеральному уряді і його федеральних радянських установах“.

Власне це і в все, що каже ця конституція в національній справі. І тут в принципі справа рішається цілком вірно, хоч є і неясності й недоговореності, наприклад: що є повномочний Конгрес Рад націй? Через що Росія „представляєт“ їм права? Через що Росія має бути „Федерація Совітських Республік Росії?“ Які (і чи мають їх) права національних меншин в Росії? Чому немає ідентичного § 14 Угорської Конституції параграфа в цій конституції? і т. д. Але поминаємо хиби. Зазначимо лише, що відсутність розробки національного питання є характерним явищем для звикших ігнорувати національну справу російських соціалістів. По-за тим можна сконстатувати, що, загалом, декларативно-принципова позиція конституції є для соціалістів недержавних народностей цілком до прийняття. Біда в тому, що, як ми вже вище вказували, російські комуністи не перетворили в життя цієї позиції.

А між тим де-які в їх проводирів добре розуміли вагу національної справи і передчували, що до неї треба підходити особливо обережно. „Національний гніт“, пише Бухарін в своїй „Програмі“ — „викликав і національне почуття: у гнетених частин пролетаріату чуття недовір'я до гнітившої нації в цілому, без ріжниць між класами; у гнітившої частини пролетаріата — нівистарчаюче розуміння становища гнітених подвійним гнітом частин „інороднього“ пролетаріату.“ „Природно що серед де-яких, навіть пролетарських частин ціх народів є неправдиве уявлення про Москву.“ На жаль, всі окупації України російськими большевиками підтвердили передчуття Бухаріна. Чуття недовір'я, яке було, ще побільшилось, і не переконали російські червоні війська українських трудящих, що в них „є неправдиве уявлення про кожного Москву.“ Не дарма Ленін так напав в січні 1920. року на шовінізм російських комуністів.

„Ми не бажаємо Вас удержувати силою ні одної хвилини“, каже Бухарін до робітників не російської національності. Однаке ця „ні одна хвилина“ і досі ще не настала. Після другого залишення України

російськими совітськими військами здавалось, що настав момент, коли московські більшевики дійсно вровніли свої помилки і всю ту шкоду для революції, яку робили своєю політикою нейтралізації українського трудового селянства (циого носія української національності) і робітництва України. Російська Комуністична Партія 6-го грудня 1919 року прийняла резолюцію в українській справі, в котрій підкреслювала визнання української самостійності, висловлювала необхідність союзу між радянськими республіками, кликала до „надзвичайної терпимості і обережності“ відносно національних домагань українських трудових мас, виставляла необхідність українізації і т. і. Словом, якби ця резолюція була дійсно виконана, а не залишилась паперовою, якби помилки, які вказуються в резолюції, не повторювались, ми були б свідками розвитку революції на Україні.

Здавалось, що криваві лекції життя і лише вони, дали, нарешті, те розуміння, про яке писав Бухарін; що те вороже відношення до українського трудового селянства, яке почали залішилось у більшевиків також від „марксизму“ (в цій частині виявившого під час 17, 18 і 19 років свою помилковість), а почали поглубилось тому, що українське трудове селянство боролось разом і за соціальне і за національне визволення (бо перше і друге неможливо називати на Україні одно від другого відокремити); здавалось, кажу, що те відношення змінюється та стає доброзичливим. Але знов-таки більшевики не здержали ціх позицій. Не змогли і досі остаточно та твердо ступити на ними ж проголошенні принципи в національній справі.

І я гадаю, що не помилуюсь, кажучи, що хоч й немає може нині такого „незрозуміння“ між пролетарями державної та недержавних націй, немає ненависті, але немає ще досі й широкого „повного довір'я різних частин пролетаріату друг до друга“.

На жаль, віщо не свідчить про признання України Росією цілком собі рівною одиницею. Не так давно надіслана нота Українського Совітського Уряду до Чеського Уряду в справі українських полонених, підписана Чічеріним і Раковським. Через що? Бо хоч Ц. К. Р. К. П. і визнав ніби самостійність України, але і „федерацію“ Росії з Україною він також визнає.

Добре. Навіть воли вона істине (абсолютно по-за висловленнім бажанням українського трудового люду), то через що ж тоді ті ноти, які йдуть до закордонних урядів в справах російських, не підписуються

також репрезентантом Уряду України? Через що немає передбаченого конституцією Сovітської Росії федерального уряду в представників краєвих урядів? Таким себе безправно лічить уряд Москви? Чому? Чи це не є преваліція Москви? „Куца федерація“ для України? Поставлення диктатором України знов-таки Раковського; всі факти, наведені мною раніше, які відносяться уже до 1920. р., показують добре, що стара політика не змінена.

Отже, резюмуючи, ми бачимо: комуністи великорадянської нації не можуть ступити остаточно на той шлях, який їм вказує їхня ж програма. З другого боку, у комуністів та соціялістів недержавних націй їх національні домагання, коли вони не задовольняються цілком, зводять їх інколи на шлях боротьби з революційними соціялістами півночі; у меньше сильних духом колгасія національних та соціальних домагань, неприродна колгасія, витворена оттим „непоніманням“ Бухаріна, викликає шовінізм, який штовхає на спілку з своєю і чужою буржуазією для боротьби за „державність“ за всяку ціну.

Так національне почуття витворює шовінізм у соціялістів і великих і малих народів. Воно остильки сильне, що перекидає революціонерів, борців за соціалізм з табору трудящих до табору контр-революціонерів. А за ними часто йдуть, як за своїми давніми проводирями, трудові, національно свідомі маси. Воно остильки сильне, що, не дивлючись на розуміння своїх помилок соціялістами „великого“ народу, примушує їх повторювати ці злочинні перед революцією і обективно в нтр-революційні помилки. Можемо уявити, яку це робить школу всьому соціалістичному рухові! Знов-таки найкраще її бачимо на прикладі нашої нещасної батьківщини. Там, в повстаннях під національними гаслами, часто на чолі з нашими паргінними товаришами, примушеними йти на повстання обставинами, що склались навколо їх волею, виступали десятки тисяч селян і робітників проти більшевиків з Москви.⁴⁾ А які б откривались перспективи для дальнього побідного ходу революції в ті часи, коли б ці маси та їх проводирі (зовсім не закостенілі контр-революціонери), маючи у себе соціальну і не на словах, а дійсну національну волю, направили могутчу свою силу на працю в середині краю

⁴⁾ В часи моого перебування в Будапешті комісар для пропаганди Пор, переказував мені радіо про ті лозунги, під якими йшли повстання на Україні: „Хай живуть ради. Геть чужинців з „Обжорного раду“ і з „Палестини“.

та на розбиття муру сусідніх ворогів, на розбиття аванпостів інтернаціональної капіталістичної твердині.

Так, бачимо, оскільки необхідним є дати трудящим масам віками гноблених народів гармонійно й чуче з національним соціальним визволенням. Дійсне, нічим не здержане право на самостійне, незалежне, суверенне розпорядження та будування свого нового соціалістичного життя.

І все де разом може дати, мусить дати і дасть лише соціалізм.

X.

Уже зараз ми сростерігаємо, як ці роки революції та звязаної з ними життєвої переопції на велетенські кроки посунули вперед справу вірного розуміння та розвішення національної проблеми.

Угорський революціонер Беля Кун казав в моїй присутності під час рад на Угорщині: „що не так давно Ленін, Троцький, Радек, Роза Люксембург та я стояли на позиціях, ворожих до національної справи. Але в того часу і Ленін, і Радек, і я змінили свої думки в цій справі. Роза Люксембург — покійниця. На старих позиціях стоїть Троцький.“ Але, що до остатнього, то й він погім не „вдергався“. Згадаймо хоч би його відозву при остатньому наступі червоних військ на Денікіна, в котрій він пише про самостійність України. „Раковський є не тим (в зміслі відношення до національної справи), що був рік назад,“ пише Українець, член Центрального Комітету Комуністичної Партії України в своїх інформаціях в Україні (ч. 9 „Нової Доби“). Зміни в думках цих видатніших комуністів вказують ясно, до чого веде логика фактів, соціалістичне думання та практика. Вона веде до „Права націй в Угорській Соц. Фед. Рад. Республіці“, вона веде і приведе Москву до дійсного признання справжньої самостійності української і всіх інших національних соціалістичних республик, які повстануть на терені бувшої тюрми народів.

Коли ми вказуємо на ту національну політику російських большевиків, яку вони й зараз ще так помилково ведуть на Україні, і засуджуємо її, то це не значить, що ми не бачимо все ж і тих кроків наперед, які в національному питанню по залізниці диктовці життя зробили російські большевики і не лише їх проводирі, але і ширші кола. Тобі ненависті і переслідування всього українського, яке було ще в 1917

— 1918 роках, уже немає. Уже не має у них сумнівів (за винятком не багатьох дурнів або сліпців), що українська нація є факт. Пройшов період підозрінь в контрреволюційності за користування українською мовою. Навіть з'являються нові комісаріати, „Федерацію не передбачені“ — пошт, шляхів, фінансів. А декларування суверенних прав українського народу все більше вживається в фразеольготі та лексіконі російського совітського уряду. Найбільш же відрядним заявищем є позиція тих українських комуністів, які хоч і вилились до областної на Україні організації російської партії комуністів (К. П. (б.) У.), але разом з деякими російськими товаришами по партії творять в ній тверду думку і здорову течію, яка обстоює нові принципи політики комуністів на Україні. Я це пишу, щоб підкреслити ту думку, що большевики обективним ходом річей примушенні будуть, коли не схочуть загубити справу соціалізму на Україні, свої слова перетворити в діло. Можливо, що до того далеко, але вже ясно видно,¹⁾ що до того прийде.

На сторінках 491, 493 свого „Відродження нації“, В. Винниченко дає зразок того, як би мусіла казати та робити російська комуністична партія, аби викликати „гаряче чуття товариськості, близості, довірря, що в найкращим засобом для тісного, міцного, добровільного союзу обох незалежних братерських робітничо-селянських держав“²⁾. Досі цього ще не зроблено і не сказано Москвою і НІ Інтернаціоналом.

В комуністичній партії Росії, як відомо, накреслились три погляди в національному питанні: Н. Леніна, який визнає право нації на самовизначення, Н. Бухаріна, який лічить таке право лише правом трудящих верств нації, і Пятакова, котрий знаходить, що національного питання не може бути: не тому, як вважав М. Бакунін, що національність є факт, отже тут і питання бути не може, а може бути повна воля кожній нації — фактів, а тому, що національність в революції є контр-революцією.

Примушенні в процесі революції дійти до надання прав трудовому селянству і урівнення його (знов таки досі переважно номінально) з правами другого чинника революції — пролетаріату, російські большевики в переважаючій більшості вже відкидають в національній справі концепцію Пятакова, стають на позиції Бухаріна¹⁾; може, навіть, стануть на точку погляду Леніна.

¹⁾ Йї прийнято на 8-ім зізді Р. К. П. в розділі 9-ї програми. Цей розділ свідчить також про те, що національне питання трактується все поважніше в Р. К. Партиї.

Процес оновлення і перегляду старої політики іде і льогично доведе російський большевізм, а що ще важніше III. Інтернаціонал, до дійсного перетворення в реальне буття великих, виставлених Бакуніним домагань революційного соціалізму: гармонійного розцвіту соціальної і національної волі.

„Держава відмірає,“ поскільки нема більше жадних капіталістів, ніяких кляс. Тоді неможливе також більше і поневолення якої-небудь кляси.

„Держава однаке ще не зовсім відмерла, бо лишається ще охорона буржуазного права, котре робить святою цю фактичну нерівність. Для повного відмертя держави потрібно повного комунізму.“¹⁾

З вмертвім держави, по смерті кляс, неможливим буде і всяке національне поневолення. При комунізмі, дійсно „мусить щезнути всяка необхідність внасилення людей взагалі, підрядження одної людині одній, одної частини іншій частині, бо люди звикнуть дотримувати елементарних правил суспільного співжиття без внасилення і без підрядження.“²⁾

Але „держава однаке ще не зовсім відмерла,“ і для того, аби вона безболізно відмерла, їй треба вмирати в природних обставинах, в вільних, нестриманих руках і в повній позбавленості від „подвійного гніту.“

Лише комунізм дасть повне розкірошення праці, людині, нації. А для того, аби відмерло разом з смертю кляс національне питання, треба вже зараз боротись проти поневолення народів — одночасно в боротьбою проти їх соціального поневолення. Треба вже зараз почнати товаришам в державних націй звикати до „співжиття без внасилення і без підрядження“ собі слабіших економично та може й культурно націй.

Пролетаріят побідить, коли боротиметься за соціалізм не лише як за „експропріацію експропріаторів,“ спільне продукування й розпреділення, але вкладаючи в це слово розуміння: звільнення одної людини з підрядження її другій, надання кожній нації, природньому обєднанню трудящих спільного походження, одної мови та культури, права, дійсного права, нічим необмеженого — будувати своє життя по власному бажанню, в своїх національних формах, в своїй незалежній, самостійній державі, державі праці, рівності та волі.

¹⁾ Ленін: „Держава і революція“, ст. 82.

²⁾ Ленін: „Держава і революція“, ст. 71.

Кожен соціаліст мусить не тільки протестувати проти національного гніту якої-небудь народності, він мусить боротись всіма силами за її свободу від національного гніту другої, хоч би культурно і вище розвинутої. Боротися за національну волю гноблених, — це є боротися і за соціальне визволення іх. І, навпаки, боротьбою за соціальне визволення трудящих визволяйте іх і національно. Тоді поберете всякий утиск, всякий гніт.

І тільки тоді виборе собі з'єднаний пролетаріят усіх країн царство соціалізму. Мусимо памятати слова К Каутського, не стари його слова, коли він був ще в національному питанні „марксистом“, а його нові марксистські слова: „самостійність нації є природно необхідною підвищеною всякої сучасної класової боротьби... Пролетаріят потрібує незалежності для свого нормального і всебічного розвитку... Пролетарська інтернаціональність означає не відсутність національності, а волю і рівніство націй.“¹⁾

Додаток. — Право націй в Угорській Рад. Соц. Фед. Республіці.

§ 84. Всі нації, що живуть в Угор. Рад. Соц. Фед. Респ., можуть вільно користатись своєю рідною мовою, сприяти і плекати свою культуру. З цією метою може кожда нація, коли вона живе навіть не в заспіль заселеній області, творити Краєву Раду для розвитку (Förderung) своєї культури.

§ 85. Як вираз (наслідок) радянської системи, місцева адміністрація ведеться працюючими тієї нації, що в цій місцевості має більшість. Ця місцева адміністрація провадиться в місцевій мові. Національні меншини можуть також в зносинах з органами радянської влади вживати своєї мови. Така організація не може руйнувати радянської системи, що ґрунтуються на територіальній основі.

Німецький і русинський народні комісари вибираються Німецькою і Русинською Краєвими Радами.

Німецький і Русинський народні комісаріяти ведуть справи Німецької і Русинської Краєвих Рад, як Окружні Ради.

§ 86. Де працюючі якої-небудь нації в кількох повітах живуть заспіль в більшості, там утворюється самостійна округа.

Де яка-будь нація в кількох округах живе заспіль в кількох областях і знаходиться в меншині, може звягатись в одну окрему національну округу.

В центральну Раду національної області висилає національно-окружна рада по одному делегатові на кожних 10.000 населення.

¹⁾ K. Kaantsky: Der Kampf der Nationalitäten. „N. Z.“ 1898. N. 18.

Центральна Рада національної області може виділяти свій Виконавчий Комітет в числі членів не більш, як Вик. Комітет Областної Ради. Таким способом обєднані Области (Комітати) в національну Область являються частинами Угорської Совітської Соціалістичні. Федеративної Республіки.

Рада і Виконавчий Комітет національної області являються вищою владою всіх утворених в національній області Рад і Виконавчих Комітетів. Радянська Республіка зноситься з Областю через її Центральні Радянські органи. Це в прямим вислідом Совітської Системи, що Ради національної області самостійно орудують справами внутрішнього управління, юстиції і культурно-просвітнimi.

§ 87. Венгерські спільно лежучі комітати з німецькою і русинською більшістю конституція Фед. Рад. Республіки визнає вже тепер німецькою та русинською національними областями

В справах, що торкаються загально-спільних інтересів Радянської Республіки, розпорядження Федеративної Радянської Республіки поширюються такоже і на національні області.

Для охорони інтересів, звязаних з національним життям, німецький і русинський комісаріати утворюють при окремих Народіх Комісаріатах і Раді Народного Господарства посередницькі секції.

§ 88. Венгерська Рад. Федер. Республіка не откладає того, що визволені національні області, по бажанню населення і в наслідок їх економичної сили, можуть утворити союзну з нею окрему Радянську Республіку.

§ 89. Постанови Конституції що-до прав нації можуть бути змінені лише за згодою Краєвої Ради працюючих дотичної нації.

Мик. Чечель.

Чому припинив своє існування революційно-радянський блок?

В числі 19. „Нової Доби“ за підписами Закордонних Груп української комуністичної партії і української партії соціалістів-революціонерів з'явилась слідуюча декларація:

„Обміркувавши організаційно-міжпартийні питання в звязку з сучасним ментом, обидві фракції революційно-радянського блоку прийшли до переконання, що через формальні причини вони змушені вважати блок з дня 5. липня 1920. р. за розвязаний.“

Ця коротка альтігебраїчна формула, констатуючи факт розвязання блоку і точно означаючи причини його, була наслідком обширної двохдневної дискусії обох сторін блоку. Тому ми вважаємо за доцільне відповісти наших читачів з тими мотивами, які витворили для

обох сторін бльоку неможливість формально піддержувати цю форму кооперації обох партій.

25 лютого 1920 р., уповноважені делегації від закордонних груп обох названих партій, обміркувавши на спільному засіданню сучасний стан революційного соціал стичного руху на Україні, прийшли до висновку, що для закріплепня в тобутків революції на Україні і організації України, як соціалістичної республіки трудового народу необхідно е консолідація революційних соціалістичних сил для рішучої спільної боротьби проти контр-революції і світового капіталізму.

Длясягнення вказаної мети обидві названі організації заключають між собою бльок під назвою Радянсько-революційного бльоку на слідуючих умовах:

1. Спільною метою бльоку є утворення незалежної української соціалістичної радянської республіки в етнографічних межах;

2. перетворення України на соціалістичну республіку переводиться шляхом диктатури трудових мас, себ-то пролетаріата і трудового селянства, організованих в ради селянських і робітничих депутатів;

3. верховною владою України визнається лише конгрес рад, котрий і формує законний уряд республіки;

4. Всяке угодовство і коаліція в великою і дрібною буржуазією виключається. Під буржуазією розуміється також і так звані „соціалістичні“ партії, що стоять на послугах у буржуазії;

5. радянсько-революційний бльок українських партій організаційно складається в двох фракцій, котрі стоять під титулом своїх партійних назив. Обидві фракції, як у своїх програхах так і практичній діяльності підпорядковуються вказаній в цій умові меті блоку;

6. Прийом до бльоку інших соціалістичних партій може статися лише за спільним поровумінням обох фракцій;

7. Політична діяльність бльоку переводиться на основі спільно виробленої конкретної програми і тактики;

8. Виконавчий і репрезентаційний на він органом бльоку є Комітет, зложений на парітотній основі;

9. Скасування бльоку може наступити, коли цього забажає одна з фракцій його

10. Ця умова вступає в силу з днем 25 лютого 1920 року.“

З підписаної обома групами угоди про заснування бльоку¹⁾ я тут навів всі її пункти. Вони мали бути основою організації і роботи бльоку.

Заснування такого бльоку уявлялось його учасникам річчю необхідною і вчасною. Була це пора після камінецької катастрофи директорії.

¹⁾ Див. „Нова Доба“, ч 1, 6. III. 1920.

Починаючи з середини жовтня 1919. р., директорія вже агонізувала. Наступав Денікін. Фронт україно-большевицький зник сам собою. Українське військо билось ще тоді в тими самими „золотопогонниками“, до спілки з котрими тепер їх веде Петлюра.

Існувала ще видимість української державності, хоч і на території всього кількох повітів. Існував такий-сякий державний апарат і, хоч майже на 60% слаба на тиф, українська армія, яка досить успішно відбивала напад денікінських банд.

Було тоді ще правительство, на котре мали вплив українські соціалістичні партії (У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П.), які всі зусилля прикладали для поборення денікінщини.

Українські с.-д. толі ще не впали до тої політики, котру далі вони почели в союзі з Пільсudським, і підтримали у. с.-р., когді вимагали від директорії і правительства негайногом формального замирення зsovітського Росією. ліквідації (в той час вже фактично не існуючого) радянсько-директорського внутрішнього фронту і спілки для боротьби з польською і денікінською реакцією.

В Камінці в той час негласно перебувала делегація московськогоsovітського правительства (з Платеном на чолі), яка мала за мету шукати ґрунт для порозуміння.

Покійний М. С. Ткаченко агітував за негайну згоду з большовиками.

Українська Народна Республіка, при цілі своїм катастрофальнім становищі, була ще тоді силою, яка могла переговорювати зsovітською Росією. Призначавши на Україні радянській устрій (чого головно домагалась делегаціяsovітської Росії), вона мала тоді повну можливість стати базою для створення української радянської незалежної республіки.

Sovітська Москва задовольнилась би тоді військовим і економічним договором в радянською Україною.

Але того не сталося. В той час, коли центральні комітети У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. П. (останні, що правда, через силу) хтили вдійснити порозуміння з Москвою, в той самий час по-за їхньою спиною довірені Петлюри в зустрічах з представниками Денікіна намагували ґрунт для порозуміння, а довірені Петрушевича вже договорились з тим самим Денікіним.

Прийшли перші дні листопада. Впали сніги, вдарили перші морози — боса і облерті наддніпрянська армія покинула денікінський фронт.

Зник фронт, зникло з ним і те зерно державного українського тіла, що досі було.

Все розповалось, розбіглось, розійшлося: без пляну, без порядку, без цілі . . .

Так зникла і можливість будування української радянської республіки на руїнах народної республіки . . .

Після камінецької катастрофи Укр. Нар. Реси. стала остильки слабою, про вже не мала жадних шансів на те, щоб совітська Москва захтіла в нею переговорювати.

Момент було програвлено. Дальші події та підтвердили. Вислана центральними комітетами У. П. С. Р. і У. С. Д. Р. Н. до Москви делегація для переговорів, як рівно ж і місія пок. М. С. Ткаченка, успіху не мали.

А тим часом „двуедина“ українська народня республіка розложилася на свої складові частини. Петрушевич в Відні, Шетлюра в Варшаві почали рятувати її антантськими капіталістами.

Під гаслом української народової республіки йшла ліквідація ідеї соборної України, ліквідація революційних змагань українського народу до соціального і національного визволення.

Так було вмішано з болотом це гасло, вроблено його символом української і світової реакції на Україні.

Наша партія рішучо пориває в цію політікою вради всіх українських революційних традицій і інтересів трудових мас України. Члени У. П. С. Р. кидають правительство директорії і шукають наново зближення з совітською Росією.

Все, що було справді революційного в партії українських соц.-демократів, кидає партію, яка нарешті докотилася до тарновського правительства Прокоповича, разом з яким веде українську народну республіку до спліки з Врангельєм.

Все більш необхідним ставало обединення тих українських революційно-соціалістичних груп, які вбачали соціальне і національне визволення України в перевозі соціалістичної революції над капіталізмом.

Такими групами тут за кордоном були наша група і група української комуністичної партії, що повстала в розкладу укр. соц.-демокр. партії.

Обединення всіх українських земель, визволення трудового люду, що на них живе, від визиску капіталістів і поміщиків, закріплення добутої свободи передачою всієї влади самому трудовому народові, або інакше: незалежна соціалістична радянська українська республіка — ось той ґрунт, на якім наша партія за кордоном вступила до бльоку з українською комуністичною партією.

Ті самі принципи диктатури трудових мас в незалежній українській радянській республіці, на яких в Відні було засновано бльок українських есерів і комуністів, були на Україні основою революційної діяльності боротьбистів і незалежних с.-д., котрі ворганізували українську комуністичну партію.

Під цими гаслами вони провадили там боротьбу з денікінщиною, проти неї підняли українське трудове селянство і робітництво.

Організували на селах, в містечках і містах революційні комітети, які керували боротьбою. Маси українського народу було втягнуто в революцію. Революція набула собі широку базу.

Залишалось вдмухнути і дою обеднання в ці революційні органи трудового народу України, змінити їх, міцніше звязати між собою — словом, перетворити з тимчасово-революційних в публично правові революційні органи державного характеру, зробити їх кістяком державної радянського організму.

Знов блиснула надія на можливість створення незалежної радянської України і ... знов згасла.

Згасла вона не сама, а її загашено російською комуністичною партією через свого дипломата, приставленого до українського народу, — комуністичну партію (большевиків) України, підперту військовою силою совітської Росії.

Всі ті революційні органи на Україні (ревкоми), котрі було створено боротьбистами і українськими комуністами, було або розвущено, або „зреформовано“ так, що боротьбистів було позбавлено в них всякої впливу. Натомісъ скрізь було настановлено „своїх“ з комун. парт. б. Укр.

А ця партія, що сама організаційно єсть областною (українською) організацією російської ком. партії, так само і дивиться на Україну, як на область Росії.

Знов було віпхнуто Україну на становище російської області, свідомо, послідовно і уперто.

А коли боротьбисти ввернулися у Москву до III Інтернаціоналу, щоб самим стати його членом, то і тут їм вказали на ком. п. больш. України, до якої вони повинні вступити, коли хтять бути прийнятими до III Інтернаціоналу.

Боротьбисти пішли туди. Як українська радянська партія, вони зникли, відмовившись від домагання незалежної української радянської республіки, перетворившись в знаряддя політики російської комуністичної партії на Україні.

Ледве чи можна сумніватись в тім, що влиття боротьбистів до комуністичної партії (большевиків) України не було наслідком внутрішнього переконання боротьбистів, що це правильно, з точки погляду інтересів соціалістичної революції на Україні. Після того, як так довго вони сповідували вимогу створення незалежної української республіки, яка вимога виливала в принципу суверенности трудящих мас України, ледве чи могли вони протягом тижнів змінити ці свої переконання.

Але зовнішні обставини показались сильнішими, і боротьбисти пусkили підлягти вимогам Москви, коли не хтіли бути позбавленими можливості провадити роботу серед українських мас.

Українська ж комуністична партія (бувші незалежні с.-д.) залишилась на своїх позиціях, обстоюючи вимогу створення незалежної від

російської української комуністичної партії, яка була б секцією III Інтернаціоналу, а не філією російської комуністичної партії.

В сфері політично-економічний вона обстоювала створення на Україні центрів політичного і господарчого управління Україною, а не перенесення їх до Москви. Іншими словами, вона вимагала реалізації фактичної незалежності радянської України, а не тої фікції її, яку заводила Москва через свого агента на Україні — ком. пар. (бол.) Укр., штучно возведену в гегемоні піддержкою зовні, а не своєю внутрішньою силою на Україні.

Віденська група українських комуністів весь час „оріентувалась“ на боротьбистів, на їхню позицію, яку цілком поділяла; сподівалась їхнього обеднання з укр. ком. партією (б. незалежних с.-д.).

Все твердіше ставала У. П. С. Р. на ґрунт диктатури трудових мас України і радянської влади. Все ясніше намічалась перспектива створення сильного українського революційно-соціялістичного центра, який повів би український народ по шляху соціялістичної революції і вибив би з рук петлюрівської реакції прапор національного визволення України.

Але прийшли з України відомості про „саю“ ліквідацію партії боротьбистів, і віденська група комуністів рішила призвати їхній вчинок правильним і самій зробити той самий крок.

На наш погляд, ще в меншій ступені, як у боротьбистів, відігравало тут роля переконання. Та сама force majeure, що пхнула боротьбистів в ряди К. П. (б.) У., пхала туди і віденську групу.

Це відразу внесло в радянський бльок величезну тріщину. Від моменту зайняття віденською групою нової позиції в бльоків поруч стояли вже не ті партії, які бльок заключали: поруч з У. П. С. Р. стояла вже фактично К. П. (б.) У.

Тому було цілком природно сподіватися, що в відношенню до свого дотеперішнього спільника — У. П. С. Р. вона зайде ту саму позицію, яку К. П. (б.) У. зайняла на Україні в відношенню до боротьбистів і до У. К. П.

І це сталося. В вижче опублікованим листі віденської групи до нашої III конференції було поставлено вимогу злиття нашої організації з віденською українською комуністичною групою, а через неї, ergo, з К. П. (б.) У.

Ми цю вимогу категорично відхилили, і це переіршло судьбу бльоку. Конференція 4. і 5. липня, хоч і багата була дискусіями, але жадної зміни в ситуацію внести не могла, бо обидві сторони твердо стояли на своєму.

Одна сторона зійшла з тої принципової позиції — вимоги організаційної форми для суверенности трудових мас України, незалежності радянської України — яка до цього часу обеднувала обиді фракції бльоку. Тим самим для нас, котрі були прихильниками бльоку на но-

вих договорних основах, встало формальне питання про силу договору 25. лютого, а для комуністичної фракції — питання про допустимість бльоку взагалі в нашою партією, яка не належить до III Інтернаціоналу і яка, по прореченню в Харківі, „повинна вмерти за кордоном так, як і тут“.

Комунисти стояли на догмі, що „в країні, де вже відбулась пролетарська революція, не може існувати більше одної пролетарської партії“.

Фактом самого свого існування на Україні не пітверджуючи цього, ми не могли признати рації за вимогами комуністів, і бльок розпався.

Ось пояснення тих „формальних причин“, про які декларація 5. липня заявила, що вони вимушують обидві фракції бльоку вважати його в цього дня за розвязаний.

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

До розвязання рад.-револ. бльоку.

Нижче ми містимо переписку між закордонними групами нашої Партиї і Української Комуністичної Партиї. Переписка ця разом з уміщеною в цім числі „Борітесь-Поборете“ статею т. М. Чечеля дає читачам відповідь на питання, чому було розвязано 5. липня бльок між обома вищезгаданими партіями.

До Закордонної Групи Української Партиї Соціал-Революціонерів.

Шановні Товариші!

Від дня підписання угоди Закордонних Груп У. К. П. і У. П. С.-Р. минуло майже три місяці, а між тим за цей час діяльність нашого Радянського Бльоку ні в чому не виявилась на зовні.

Наша Група тимчасом одержала автентичні відомості з України про те, що консолідація революційних соціалістичних сил для рішучої спільної боротьби проти контрреволюції і світового капіталізму поступила наперед. І так У. П. К. Боротьбистів обєдналася з К. П. б. України. Українська Комуністична Партия вважається цими партіями в опозиції, але, як пролетарська революційна організація, дістас державні засоби на ведення своєї комуністичної праці. Не виключена однак є можливість обєднання її з Укр. Ком. Пар. б. України. Закордонна Група У. К. П. (тепер наслідком поширення організації вже Закордонний Комітет У. К. П.) уважає це обєднання бажаним і ужис всього свого впливу для здійснення цеї злукі.

Тому Закордонний Комітет У. К. П. вважає потрібним поставити Закордонній Групі У. П. С.-Р. такі запитання:

1. Чи відомо Закордонній Групі У. П. С.-Р., що самостійна незалежна Українська Радянська Республіка вступила у федерацію з Російською Федеративною Соціалістичною Республікою, і як Закор. Група У. П. С.-Р. до цього ставиться?

2. Чи відомо Групі, що диктатурі трудових мас на Україні загрожує наступ Пілсудського-Петлюри з їх проти-революційними військами, і як Група до цього відноситься?

3. Чи відомо Зак. Групі У. П. С.-Р., що 15. мая мав відбутися в Харкові, а правдоподібно і відбувся, IV Зізд Рад роб. сел. I червоноармейських депутатів, і чи вважає Група теперішній радянський уряд України законним?

4. Чи відомо Зак. Групі У. П. С.-Р., що до її складу належать особи, котрі офіційно числяться в так званих „соціалістичних“ партіях II-го Інтернаціоналу, що стоїть на послугах у буржуазії, і як вона до цього відноситься?

5. Чи не вважає Зак. Група У. П. С.-Р. потрібним і на часі, згідно з метою бльоку — консолідації революційно-соціалістичних сил на Україні і комуністичної програми обох частин бльоку — перевести тісніше обєднання і прийняти спільну назву: Закордонного Комітету Укр. Комуністичної Партиї?

6. Чи вважає потрібним Зак. Група У. П. С.-Р. вжити всього свого впливу в напрямі обєднання її однодумців з партією К. П. б. України?

7. Чи вважає потрібним Зак. Група інтенсивніше провадити діяльність бльоку, на основі виробленої конкретної програми і тактики?

8. Чому Виконавчий Комітет Радянського Бльоку не виконує ніякої праці і не представляє бльок, навіть не зголосить його в Західно-Європейському Бюрі III Інтернаціоналу?

9. Коли Зак. Група У. П. С.-Р. не згоджується на тісніше обєднання із Зак. Комітетом У. К. Партиї в комуністичну організацію II Інтернаціоналу за кордоном України, то чи не вважає вона потрібним скасувати взагалі Радянський Бльок цих організацій?

10. Ставимо ці запитання під увагу майбутній конференції чи нараді Зак. Групи У. П. С.-Р. і прохаемо о точну і ясну відповідь на всі запитання.

З товариським комуністичним привітом, за Закордонний Комітет У. К. П.
В. Левинський, Др. Григорій Паламар.

III Конференція Закордонної Делегації і Закордонної Групи
У. П. С.-Р. 24. травня 1920. року.

До Закордонного Комітету Української Комуністичної Партиї.

Шановні Товариши!

Ми одержали Вашого листа і зміст його передали обмірковуванню нашої III Конференції.

Згідно з Вашим бажанням, ми подаємо сим відповідь на всі поставлені Вами запитання.

Основними ми вважаємо два Ваші питання: 1. чи не знаходимо ми потрібним перевести тісніше обєднання

нашої групи з Закордонною Групою У. К. П. в напрямі нашого влиття до У. К. П. з прийняттям її назви і 2. чи не вважаємо ми потрібним також дальше обєднання вже одного комітету У. К. П. з Комуністичною Партиєю (большевиків) України?

Ми не вважаємо можливим ні першого ні другого і то з слідуючих мотивів.

Наша партія єсть не комуністична, а соціалістична. Ми робимо ріжницю між двома цими термінами, вкладаючи в них ріжний зміст.

Ставлячи своїм програмом дня диктатуру трудових мас (пролетаріату і трудового селянства), а також радянський устрій України, ми вважаємо їх засобами для встановлення на Україні соціалістичного ладу, який ми розуміємо, як переведення соціалізації засобів продукції і їхнього розподілу, звищення експлоатації праці приватним капіталом і усунення остатнього, однаке з захованням права приватної власності на повний продуктувільненої праці.

Від цього ми відріжняємо заведення комуністичного ладу, якого принципово не відкидаємо, вбачаючи в нім дальшу стадію розвою соціалістичного суспільства.

Називаючи свою партію соціалістичною, ми як раз підкреслюємо ці свої програмові стремління, які не совпадають з науковим розумінням комунізма, і цим вказуємо на ту ріжницю по суті, яка існує між соціалізмом і комунізмом.

Аграрний характер України з її селянською верствою یявляють собою той реальний матеріал, з якого має будуватись соціалістична українська республіка; матеріал, з якого комуністичний лад, на наш погляд, побудований бути не може.

Тому і світову соціальну революцію, до якої, як складову її частину, ми відносимо сучасну українську революцію, ми бізначаємо, як соціалістичну, а не комуністичну, в відношенню до тих завдань, які повинні бути нею зреалізовані.

Тому ми не можемо прийняти назви комуністичної партії і обєднуватись з партіями, які таку назву носять, шляхом влиття з ними або влиття до них, бо вважаємо це затемненням тих стремлінь, до яких партій з назвами „соціалістична“ або „комуністична“ змагають.

На разі, коли б показалось, що на Україні існують партії, які в два вищезгадані терміни вкладають той самий зміст, що й ми, і опреділюють себе до партій соціалістичних, то ми стреміли б до обєднання з ними, при умові можливості зійтись на одинаковій тактиці.

Консолідацію революційних соціалістичних сил ми вбачаємо не в механічному змішанню соціалістичних елементів з ріжним розумінням своїх цілей, а у взаємнім порозумінні їх з метого відшукання того спільногого, що єсть в їхніх стремліннях. і в погодженню їхньої революційно-практичної діяльності для осягнення тих спільних цілей.

Способом такої консолідації близьких собі партій ми вважаємо бльоки.

Тому що з'ясувалось, що спільним в У. К. П. у нас є боротьба в міжнароднім масштабі з світовим капіталом і переведення соціалізації, а також однакові методи для досягнення цього — диктатура трудових мас селянства і робітництва і радянсько-республіканський устрій, як політична форма її — ми знаходимо потрібним і користним для справи революції бльокування нашої партії з У. К. П. на платформі спільних завдань.

Тому ми вважаємо за користне існування цього бльоку і надалі, а коли б У. К. П. перестала існувати, ввіллявшись до Ком. Парти (больш.) України, то і в тім разі ми пропонуємо їй підтримувати бльок для координації праці і реалізації гасла: нарізно йти, а спільно бити.

Ми вважаємо доцільним тут зауважити, що відношення К. П. б. У. до питання про політичну самостійність України ве могло б, на наш погляд, стати перешкодою до бльокування. Принципово наша партія не відкидає федерації радянської України зsovітською Росією, вона ставить лише домагання, щоби це питання було рішене самим трудовим народом України і щоб таке рішення було винесено з'їздом рад України свободно, без пресії, яка має місце в наслідок ситуації, створеної окупацією України червоними військами совітської Росії.

Так само наша партія ставить домагання, щоби характер федерації був означений не одною лише стороною —sovітською Росією, а випливав би з свободного договору обох радянських республік.

Коли б Комітет У. К. П. перетворився в Комітет К. П. б. У., а цей останній визнав для себе користним заключення бльоку з нашим Комітетом, то умови його могли б бути спільно вироблені, приймаючи під увагу те, що ми сказали вище.

Для інтенсифікації праці бльоку за кордоном, яку ми вважаємо користною, необхідним є виробити конкретну програму і тактику бльоку, яких досі вироблено не було, і докір за це в Вашім листі до нас ми по справедливості ділимо на дві рівні часті, з котрих одну відсилаємо до Вашої сторони.

Для вироблення такого конкретного програму діяльності бльоку ми зі свого боку маємо уповноважених в його Комітеті тт. Чечеля і Шаповалу, кожний з котрих має від нас повне право обмірювати цю справу з Вашими представниками.

Нам лишається дати відповідь на три Ваші запитання.

Нашу оцінку польсько-петлюрівської офензиви ва робоче-селянську Україну і відношення до неї Ви знайдете в виданій нами відозві, якої текст до цього листа додаємо.

Що ж торкається відношення нашої Парти до радянського уряду Раковського, то ми вважаємо необхідним сказати про це нижче слідуче.

Ми вважаємо його єдиним фактично існуючим на Україні правителством. Як з таким, наша Партія з ним і рахується. Не провадячи з ним оружної боротьби, з огляду на його безсумнівну соціалістичність і революційність, Партія однаке знаходиться в опозиції до нього.

Постановку питання про його „законність“ або „незаконність“ ми не вважаємо существенною в умовах революційної боротьби, шляхом якої він повстав.

Ми вимагаємо лише від нього перевірки, оскільки він має довір'я у тих трудових мас, що заселяють Україну, право на диктатуру яких ми визнаємо і яким правительство Раковського повинно служити. Способом такої перевірки ми вважаємо постановку питання про довір'я на Всеукраїнськім З'їзді рад України.

Ми мали автентичні відомості про те, що IV з'їзд рад мав відбутись 15. травня с. р., але чи відбувся він і які рішення виніс — про те ми нічого не знаємо.

Що ж до самого з'їзу рад, то ми не беремось оспорювати його революційної правомочності. Мусимо тут лише зауважити, що, з огляду на наш постулат рівності виборчого права для диктаторствуючих трудових мас України, ми не можемо бути задоволені тими нормами, після яких скликано з'їзд, особливо ж, приймаючи під увагу відсутність української червоної армії, малий процент промислового пролетаріату на Україні і стан війни на половині території України.

Це викликає у нас сумніви, оскільки IV з'їзд рад буде відбивати голос трудових мас України, і породжує домагання піддати його рішення перевірці нового з'їзду, скликаного при більш сприятливих вищезгаданих відношеннох для України умовах.

Нарешті, відносно Вашого запитання, чи відомо нам, що до нашого складу належать особи, котрі офіційально числяться в т. з. „соціалістичних“ партіях II Інтернаціоналу, і як ми до цього відносимось, то мусимо зауважити, що нам про це абсолютно нічого не відомо, і просимо Вас повідомити нас про такі особи, коли вони Вам відомі, для того, щоб ми могли виключити їх з нашої партії, бо на II партійній конференції нашій в місяці квітні с. р. було ухвалено наш вихід з II Інтернаціоналу, а тепер ми одержали відомості, що ми, Закордонний Комітет і Закордонна Делегація, в своїх постановах I позиціях, в тім числі і в справі відношенні до II Інтернаціоналу, не відійшли від тих позицій, на яких стоїть наш Центральний Комітет на Україні.

З товариським соціалістичним привітом, по довіреності і дорученню Конференції:

Мик. Чечель.

Україна і Польща в економічних взаємовідносинах.

Використовуючи поразку червоного російського війська, Петлюра разом з Поляками посувався знов на Волинь і Поділля. Знов виринають перспективи польської окупації українських земель під фірмою Української Народної Республіки.

Для характеристики цих перспектив ми нижче містимо додати одного з наших товаришів, який мав змогу близьче зазнайомитись з польським окупантійним режимом на Україні. Відомості відносяться до періоду першого наступу Поляків на Україну; тепер, очевидно, Поляки будуть продовжувати свою перервану роботу, тому подані нами відомості будуть, сподіваємось, своєчасними.

Як відомо, петлюро-польський договір залишив на далі уложення торговельно-економичної угоди і зараз, хоч і не зовсім реально, однаке ті переговори почалися, і забаганки польської сторони виявилися цілковито, виявилася при тім також і польська економічна політика на окупованих українських землях. В стисло-схематичному вигляді можна би вже тепер те все собі представити.

Польща в особі капіталістично-імперіалістичних кол своїх та й одбиваючи бажання антантських капіталістів, що, розуміється, йдуть плече в плече з своїми польськими колегами, хоче, очевидчаки, на самперед взяти до своїх рук не більше й не менше, як тільки весь експорт і імпорт України.

Зажерливість польських капіталістичних кол викривав з іншого боку надзвичайну третіровку українського контрагента, якого хочуть опікувати, експлуатуючи до кінця, оправдуючись тим, що не даром же, мовляв, кров польського народу ллялася за „свободу“ України, не за її ж карі очі; в другою ж боку — польський контрагент такою забаганкою виявляє повне незнання „товароємкості“ та експортно-імпортної сили теренів навіть половини України, виявляє негування товарообмінної діффузії.

Польща вже реально стоїть на ґрунті цого, коли за бороняє транзіт через її (союзну!) територію річей, що не продукуються польською індустрією. Вона хоче, щоби й зараз вже все купувалося через її посередництво, фактично через посередництво її урядовців. Польський чиновник, сподівається, зможе обслугувати український експорт-імпорт.

Ніхто не скаже, щоб адміністративний апарат самих що-найстаріших держав міг справитись з такою кольosal'ною задачою; ясно, що апарат Польщі, який вбрав у себе всі найгірші сторони царської Росії, не знаючи лише позитивних сторін тої бюрократії, хоч і рутинної, але все ж з якоюсь традицією, ні за що не здолав виконати такої задачі навіть для одної української губернії. Де ж там і куди там говорити про всю Україну!

Польські кола на офіційній зустрічі з українськими в комісії по уложеню польсько-українського торговельного договора заявили претензію на те, аби були віддані польській стороні в сі, головним

чином копальніні концесії на Україні. І коли українське представництво одновіло, що воно не має мандата дати того чи іншого одвіту на цю претензію, то Поляки заявили, що „переривають всякі розмови“ і не відновлять засідань доти, доки українське представництво не одержить відповідного мандату. Ставлячи, значить, дане питання, як *conditio sine qua non*, Поляки серйозно думали прибрести до рук наші підземні і надземні багацтва, прибрести до рук, не спиняючись ні перед чим, не спиняючись навіть перед примусовим вивласненням приватної власності.

Внутрішня економична політика Польщі по її теренах і на площах, окупованих ними, є політика монополій примусових контингентів з населення і безоглядної регламентації, безоглядного втручання в область економіки, куди як можна менше і обережніше треба вмішуватися чиновникові. Ось приклади.

Камінецький сіл.-госп. коопер. союз купив в Олевському 19. травня 1920. р. сто вагонів дошок у приватного лісовласника по договору, заплативши гроші. Але щоби зібрати ліс, як показалося, потрібно: а) здобути право на ввіз — те право в компетенції проскурівського інспектора аprovізації, і, значить, треба їхати з Камінця до Проскурова; б) здобути дозвіл на перевіз — то в компетенції воєводи волинського, до котрого потрібно поїхати аж до Луцька і, нарешті, здобути право на вивіз — що є в компетенції польського уряду Варшави! Сюди не входить ще клопіт на транспорт залізницею з „штовханнем“ вагонів, „шмаруванням“ їх і т. д. Клопоти по всіх тих інстанціях за три місяці не дали жадних наслідків, чи ж можна тоді робити якусь роботу за такої нігде нечуваної регламентації?

Одному з кооперативних союзів Камінця, який продукує повидла, для процеса виробництва потрібно вагон цукру, який і був куплений за 200 верстов, у Могильові, частині України, де не було вже окупованої влади Поляків. Ввозити — треба дозвіл од місцевої влади. До неї — не маємо, каже, такого артикула, щоби дозволити ввоз: пишайте Варшаву. А як поспітали Варшаву, вона не одновіла навіть і на персональне прохання голови кооперативного союза. Здавалось, що треба б дякувати, як би хтось привіз на терени (хоть і тимчасової) польської влади продукта, котрого немає на ринкові, та ще й продукта першої необхідності. Але тут не добешся дозволу: ходиш, пишеш, просиш, а „віз і нині там“!

Пробував іден з камінецьких кооперативних союзів купити в Галичині соли й нафти та доставити на Україну, і тому що ці речі слугують предметами монополії, і сіль, а ні нафта не продаються навіть кооперативам; лише через чиновницький апарат вони розподілюються між населенням, кволо недбало, невчасно ще й з каригідним, можна сказати, ошуканством. В той час, як більш-менш нормальним

еквівалентом фунта цукру являється коло шести фунтів соли, зараз польська аprovізація за фунт українського цукру платить $1\frac{1}{2}$ фунта соли. В чотирі рази ексельоатують народну потребу в продукті першої необхідності! Те саме є з іншим товарообміном (на хліб і т. д.), котрий справедливо наші працьовники кооперації звуть „товарообманом“!

Фактів можна б було наводити скільки хоч. В камінецькій пресі навіть був видрукований меморандум про всі ті утиски, що їх терпить едина у нас життєздатна економічна організація—кооперація. Робиться все так, щоби душити економічну ініціативу чи то ні було, крім спекулянтів. Регламентація далася на те, аби утворилося становище, при котрім офіційно нічого не зробиш: тільки підплатою, хабарем Продажність адміністрації, що приставлена до справи економічного характеру, з'явіще загальне. Всякого і повсякчасно можна купити, лишень старайся дізвнатися, який ранг за скільки котірується, і хто та з якого ходу до панка зуміє підступитися!

О. М.

ПАМЯТИ ПОГИБШИХ ТОВАРИШІВ.

Кузьма Корж.

Літом минулого 1919. року у Київі трагічно загинув член Центрального Комітету нашої Партиї — т. Кузьма Корж, розстріляний київською чрезвичайкою. Жертва підлої провокації, він чесно вмер, до останнього моменту сповняючи свій обовязок борця за визволення українського народу.

Хто не вінав Кузьми Коржа? Старі й молоді, прості люди й відзначні українські громадяне — всі, хто приймав активну участь в першім році української революції, хто організаційно був звязаний з Центральною Радою, обовязково зустрічався хоч раз з т. Коржем. Від першого дня Центральної Ради і до її останнього дня він нерозривно був звязаний з нею, в її роботою, будучи одним з найважніших її нервів, стоючи на чолі організаційно-агітаційного її відділу.

Він був тим центром, куди сходилися і звідки виходили ті мно-гочисленні нитки, що зв'язували Центральну Раду з цілою Україною.

Сотки і тисячі людей во всіх кінців України, що приходили до Ц. Ради, щоб відлати їй свої сили на агітаційну або політично-організаторську роботу, щоб дістати від Ради вказівки, інформації або інструкції, справились до т. Коржа і перетворювались вим в оден з гвинтиків величезного добровільного апарату, натхненого високою ідеєю служення народнім інтересам.

Весна і літо 1917. року. Україна хвилюється, як море. З'їзди, мітінги, маніфестації... Тисячі телеграм з привітаннями... Складки,

пожертви на Національний Фонд... Резолюції во всіх кінців світа, де тільки знайшлися Українці. Від Карпатів до Зеленого Клину і від Білого Моря до Ерзериу, звідсіль тікли до Центральної Ради заяви: „ми з Тобою разом; ми Тебе піддержимо; роби і кажи, що ми маємо робити.“

Заворушились села, захвилювались полки на фронтах. Посилали депутатів до Ради за порадою. Не один з них не вертався, не зобачившись з т. Коржем, не діставши від нього літератури і вказівок. З раннього ранку і до пізньої ночі, майже без перерви і відпочинку пересиджував він в Педагогічному музею і вічно мав безконечні конференції або з окремими інструкторами-організаторами спеціально створеного Ц. Радою корпусу, або з „добровільцями“ в ріжних кінців України, яких втягував в ту систему, що її первом сам був.

А там настутила виборча кампанія спочатку до всеросійських, а потім до українських установчих зборів, і знов т. Корж не покидав своєї посади машиністого, керуючи цілою добре розвиненою і ним же організованою машиною інструкторів-організаторів українського села. І так без кінця, без перерви майже і без відпочинку.

Мені довелось де-який час працювати з покійником в його відділі. Я побоювався за нього; нераз мені здавалось, що він слідуючого дня вже не прийде на роботу: до того виснаженим і змученим він виглядав. І мені вдалося умовити його взяти відпустку і вийхати на відпочинок. Довго вагався цокійний, поки нарешті таки вийхав на два тижні на своє рідне Запоріжжя, де він народився в селянській хаті, звіс і де пізніше працював, вже як сільський вчитель, віддаючи всі свої сили освіті того самого селянина, яким і сам був.

Набравшись прикростей від царської влади і позбавлений змоги продовжувти свою любому вчительську працю, він перепливає підводне каміння „екстерничства“ і вступає на агрономичний відділ київської політехніки, де приймає активну участь в організації і житті українського соціалістичного гуртка, а також в загальній студенській українській життю. Наступає революція, і т. Корж віddaє їй всі свої сили. Тихий, спокійний, скромний — він був непомітним лля тих, хто не приглядався близче до того, як крутиться машина Центр. Ради. А між тим він був там одним з найважніших трибів.

Не шукав він собі ні слави, ні чести, а ні, тим більше, матеріальних благ. Працював тяжко, працював широко, працював для загального добра трудового українського люду.

І наступить ще той час, коли Україна вгадає за цього свого кращого сина, що, замучений її ворогами, вмер, зоставшись їй вірним до останнього віддаху.

Мик. Чечель.

Можна набувати „Борітесь-Поборете!“ в книгарні
Goldschmidt, Wien, I., Wollzeile 11
а також замовляти в редакції і Секр. Зак. Дел.

Зміст 1. числа:

Мих. Грушевський. — Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання.

Факти та документи. — Резолюції І, II та III конференцій У. П. С.-Р. за кордоном.

Друкується і незабаром вийде
число 3. „Борітесь-Поборете!“

Друкується книжка тов. М. ШАПОВАЛА:
„Народно-революційний
соціалізм на Україні.“

**Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.**